

I.

§ 1. De volkplanting der Hollanders in Zuid-Afrika is ontstaan ten gevolge der behoefte aan een ververschingsstation voor de schepen der Oost-Indische Compagnie, die op de lange reis naar Indië (ongeveer 120 dagen) te kampen hadden met ziekten en ongeval van velerlei aard. Wij kunnen ons thans moeielijk voorstellen hoe groot de sterfte was aan boord in den tijd dat men nog niet in blikken verduurzaamde levensmiddelen medenam; veel meer dan de langdurigheid van de vaart was 't gebrek aan versch voedsel oorzaak van gevaarlijke ziekten, van een menigte sterfgevallen. Hoe talrijk de slachtoffers waren die elke reis naar Indië eischte, blijkt het best wanneer we lezen van hoeveel zieken en dooden de scheepsverslagen gewagen, zelfs nadat de Kaapkolonie gesticht was en er dus op twee derde gedeelten van den weg naar Indië

een herstellingsoord was te vinden. Een schip dat op zijn tocht naar de Kaap acht, twaalf of twintig man had verloren kon niet klagen over een bijzonder rampspoedige reis. In 1695 meldt men uit de Kaap dat een schip, bemand met 170 koppen „niewers aangegiërt [was] nogte het minste onhijl vernoomen [had], dogh waren hem 68 man ontvallen, daer en boven hier opstierende gelijk getal van zieken” ¹⁾. In November van ’t zelfde jaar komen aan de Kaap elf schepen uit het moederland aan, die tezamen op de reis hadden verloren 228 koppen en aan wal zetten 687 zieken. Rekent men nog meê degenen die verminkt waren en hen die op eigen kosten zich bij vrijburgers lieten verplegen, dan komt men, zegt de berichtgever, op een getal van achthonderd zieken. Toch had die vloot „geen vijandelijke schepen gesien of enige aanstoot geleden” ²⁾. In ’t Dagverhaal van Van Riebeeck leest men dat een schip, den 31sten Januari 1652 uit Zeeland gezeild „en nergens aan geweest”, den 27sten Mei aan de Tafelbaai komt met een verlies van zeven en dertig schepelingen ³⁾; het schip Amersfoort, dat den 27sten Maart 1658 aankwam, was met 323 koppen uitgezeild, waarvan 29 overleden

1) Kaapsche St. 1695 II, f. 701.

2) Kaapsche St. 1695 II, f. 803.

3) v. Riebeeck I, blz. 30.

waren en nog 30 ziek te kooi lagen ¹⁾. Deze voorbeelden toonen duidelijk aan van hoeveel gewicht een tussenstation was en maken het begrijpelijk dat een der eerste zorgen der jonge volkplanting moest zijn een groote hoeveelheid versch voedsel, vleesch en groente, in voorraad te hebben. Door het inruilen van vee bij de Hottentotten trachtte men aan slachtdieren te komen; deze zorg bleef jaren lang de spil waar alles om draaide. De gouverneur Wagenaer spreekt in een Memorie aan zijn opvolger Van Quaelbergh, „behelsende een onderrecht in verscheyden zaken desselffs over te nemen Commando betreffende” van den „veehandel sonder de welcke voor ons hier weynich off niet te doen vallen zouw” ²⁾. Hij deelt uitvoerig mee van welke Hottentotten 't meeste vee was te krijgen, hoe men

1) v. Riebeek II, blz. 365. Andere voorbeelden van groote sterfte aan boord door ziekte vindt men in Mc. Theal's History of South Africa (zie den Index op *scurvey*). Behalve in ongeschikt voedsel moet een hoofdoorzaak van ziekte en sterfte op de schepen gezocht worden in het bedompte logies van 't grootste deel der bemanning. Men laadde maar vol. Zoo nam datzelfde reeds zoo bevolkte schip waarvan v. Riebeek spreekt nog 170 slaven meê, buitgemaakt op een Portugeeschen slavenhaler die bestemd was naar Brazilië. Kolbe (Nauk. Beschr. I, blz. 8 vlg.) geeft een uitvoerig verhaal van de onaangenaamheden aan een zeereis in dien tijd verbonden, waarvan de duur nog aanzienlijk verlengd werd doordat de weg veelal ten Noorden van Schotland ging, ongetwijfeld om de Duinkerker kapers te vermijden.

2) Kaapsche St. 1666, f. 722 v°.

den handel 't best dreef en hoeveel vleesch aan de ter reede liggende schepen verstrekt mocht worden. Groente wist men te verkrijgen door, reeds in 't eerste jaar na 't stichten der kolonie, een moestuin aan te leggen, die allengs werd uitgebreid tot zeer aanzienlijke grootte ¹⁾ en gedurende de 18de eeuw een voorwerp van bewondering voor verschillende reizigers uitmaakte ²⁾. Ook voor een hospitaal werd zorg gedragen, opdat niet langer ter wille van een deel der bemanning een geheel schip zijn reis behoefde te vertragen, doch de zieken aan wal konden genezen en met een volgende vloot verder worden vervoerd, om op hun beurt de rust behoevende manschap der aankomende schepen te vervangen. Het eerste gebouw van dien aard verrees in 1656; in 1699 werd het vervangen door een ruimer en beter ingericht gesticht dat 500, als de nood het eischte, 650 patienten kon opnemen. Ofschoon door verbeteringen in den bouw en de tuigage der schepen de reis naar Indië op 't einde der 17de eeuw gewoonlijk niet meer dan 100 dagen

1) Reeds den 20sten October 1654 kan Van Riebeeck (Dagverhael I, blz. 393) melden dat er zooveel groente, „cool, croten, gele wortelen, rapen enz. in de tuynen, omtrent 6 mergen groot [zijn], dat voortaan noyt scheepen van d'Ed. Comp. meer te veel sullen kunnen comen om hier overvloedich te ververschen.” Vgl. ibidem blz. 423.

2) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 248, 382.

kostte, bleef toch de scheurbuik nog vele offers eischen ¹⁾, zoodat een ziekenhuis van grooten omvang noodig bleef. Door de verpleging aan de Kaap, door de versche groente vooral, werden jaarlijks honderden menschen gered.

Ik heb een oogenblik uitgeweid over dezen stand van zaken, omdat het, gelijk wij zien zullen, van groot belang is voor het recht begrip van den toestand waarin de Nederlandsche taal in Afrika verkeerde, wel in het oog te houden dat de Kaap de Goede Hoop in de 17de eeuw vóór alles een tus-schenstation was op weg naar Indië, veel dichter gelegen bij Java dan bij Holland en dan ook steeds tot Indië gerekend ²⁾. Elk jaar kwamen er in dien tijd 5000 à 7000 man, waarvan weliswaar de meerderheid niet langer dan 10 of 12 dagen bleef, doch velen er ook langer vertoefden. Dit laatste was niet alleen het geval met de zieken, maar vooral ook met de passagiers uit Indië wier schepen hier elkander opwachtten om gezamenlijk de reis naar 't vaderland te ondernemen. Onze spreekwijze „aan de Kaap zien we elkaar terug” bewaart nog de herinnering aan dien toestand. Zoo waren er dan altijd een groot aantal Oudgasten aan de Kaap,

1) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 52, 371; 44.

2) De Kaap heette „the frontier fortress of India”. Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 201.

orang lama, die er veel langer vertoefden dan de menschen die uit patria kwamen ¹⁾; velen van die Oudgasten vestigden zich er ook. Dat hun aanwezigheid van invloed moet geweest zijn op de ontwikkeling der taal, spreekt vanzelf en zal later nader worden aangetoond.

§ 2. Hoe was nu de taal der eerste kolonisten, welk dialect der Nederlandsche gewesten van dien tijd vormde het hoofdbestanddeel van het taaleigen der Kapenaars van de tweede helft der 17de eeuw? Eenige jaren geleden heeft een Kapenaar, Dr. W. J. Viljoen ²⁾, in een te Straatsburg verdedigde dissertatie een antwoord gegeven op die vraag en bevestigd dat de taal der eerste kolonisten in hoofdzaak een Noord-Hollandsch dialect moet geweest zijn. Hij is tot die gevolgtrekking gekomen door de studie van de klanken, den woordenschat en de woordschikking van het tegenwoordige Afrikaansch. Zijn meening wordt echter niet gedeeld door een zoo bevoegd beoordeelaar als Dr. Boekenooen, den schrijver van „de Zaausche Volkstaal”. Een oordeel over de juistheid der stelling van den heer Viljoen ligt

1) Kolbe, Nauk. Beschr. II, blz. 262.

2) W. J. Viljoen, Beiträge zur Geschichte der Cap-Holländischen Sprache, Straatsburg 1896. Een dergelijk gevoelen werd reeds in 1882 uitgesproken door den heer C. Stoffel in den Volksalmanak der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen voor 1882, blz. 6.

buiten het bestek dat ik mij gesteld heb. Ik wil er echter op wijzen dat m. i. een grondig onderzoek van deze kwestie niet moet uitgaan van het Afrikaansch van onzen tijd: men behoort, geloof ik, aan te vangen met nauwkeurig na te gaan uit welke verschillende streken der Vereenigde Gewesten de volkplanters afkomstig waren, 't geen, dank zij den gegevens door den heer Mc. Call Theal bijeengebracht, thans zeer goed mogelijk is. Blijkt uit dit onderzoek dat het overwicht van een bepaald dialect in de taal der kolonisten waarschijnlijk kan heeten, dan moet de aldus gevormde hypothese getoetst worden aan de getuigenis van 't geen verder uit de geschiedenis der Nederlandsche taal in Zuid-Afrika bekend is, en stellig komt dan de gesproken taal van heden als ons belangrijkste gegeven in aanmerking. Alleen op die wijze ontgaat men het gevaar voor een bewijsstuk aan te zien wat slechts een toevallig overblijfsel kan wezen; een woord of een spreekwijze die in onzen tijd alleen in 't Afrikaansch en in een of ander dialect van Nederland voorkomt, kan zeer goed in de 17de eeuw in veel algemeener gebruik zijn geweest. Men heeft in het tegenwoordige Afrikaansch eigenaardigheden ontdekt die aan het taaleigen van Sliedrecht, andere die aan dat van Goes of aan dat van Nijkerk deden denken, doch wie

zal uitmaken of die bijzonderheden in vroeger dagen niet evenzeer buiten Nijkerk, Goes en Sliebrecht bekend waren? Er komt nog bij dat men bij 't opsporen van dergelijke overeenstemming al te vaak geleid, maar tevens beperkt, wordt door 't geringe aantal monographiën dat aan onze streek-spraken is gewijd. 't Is dan ook de vraag of 't geen men thans weet omtrent de dialecten uit de 17de eeuw en betreffende de hedendaagsche een eenigszins gedetailleerd antwoord op de hierboven aangeduide vraag aangaande de taal der eerste kolonisten mogelijk maakt. Voor het doel dat ik mij gesteld heb is het intusschen niet noodig te beproeven het Nederlandsch, men mag wel zeggen het Hollandsch¹⁾, der eerste volkplanters nader te karakteriseeren; wij zullen hun taal beschouwen als zeventiendeeuwsch Nederlandsch zonder ons aan een nauwkeuriger omschrijving te wagen. Alleen dienen we, bij 't verklaren van eigenaardigheden van 't Afrikaansch, er ons voor te wachten dat we aan invloed van elders toeschrijven wat wij reeds in onze vaderlandsche taal van dien tijd aantreffen.

§ 3. We kunnen reeds dadelijk constateeren dat

2) De Afrikanen kennen geen Nederlanders, alleen Hollanders. Wij zijn nu eenmaal onder dien laatsten naam overal in 'tbuitenland bekend.

het Afrikaansch, ook dat van twee eeuwen geleden, zich in allerlei opzichten onderscheidt van alle Nederlandsche tongvallen. Natuurlijk moet men hierbij alleen denken aan de gesproken taal; de schrijftaal bleef vrij wel gelijk aan die van Oud-Holland, en bijna uitsluitend van die schrijftaal bezitten wij thans nog gedenkstukken uit de eerste eeuw na de stichting der Kolonie. Hoe ver het tegenwoordige Afrikaansch door zijn vereenvoudiging in verbuiging en vervoeging van ons Nederlandsch afstaat, is bekend; ter herinnering en tevens ter verduidelijking van sommige bijzonderheden die ik later zal behandelen, wil ik echter twee voorbeelden inlaschen van Afrikaansch proza en poezie. Uit „Di Geschiedenis van Josef, ver Afrikaanse kinders en huissouwens in ons eie taal geskrijwe” ¹⁾, citeer ik het gedeelte waarin beschreven wordt hoe Jozef zich aan zijn broers bekend maakt (blz. 22). „Toen Josef hoor hoe Juda ver hom soebat om Benjamin tog maar te laat gaan, toen kan hij ni meer ni. Hij sê aan sijn knegs: „„Gaat almaal weg uit di kamer.” ” En toen bars hij uit van di huil; ja, hij

1) Paarl, 1883. Voor een overzicht van 't geen in de volkstaal geschreven is verwijs ik den lezer naar een belangrijk opstel van Dr. J. te Winkel, getiteld „Het Nederlandsch in Noord-Amerika en Zuid-Afrika”, voorkomend in de „Vragen van den Dag” van 1896 (Meinummer).

huil so hard, dat di mense dit buitenkant kan hoor. Hij sê: „„Ek is Josef; leef mij pa nog!”” Nou kan mijn kinders nagaan hoe verstom of di broers was. Hulle kon geen woord praat ni. Josef sien toen dat hulle bang ver hom is om al di kwaad wat hulle ver hom gedaan het. Daarom sê hij: „„kom tog digter bij mij, ek is Josef, julle eie broer, wat julle na Egypte verkog het. Maar daarom hoef julle ni meer bang te wees ni. God het ver mij hier na toe laat kom om te sorg ver koring in di hongersnood. Julle moet almaal bij mij kom woon; ons ou vader oek, en al julle kindertjies. Kijk tog reg ver mij an en julle sal sien dat ek Josef is. Gaat seg nou ver pa dat sijn Josef nog leef, en vertel hom hoe rijk dat ek is, so dat ek ver julle almal kan sorg so lank di hongersnood nog duur.”” Toen val hij om Benjamin sijn nek en soen ver hom, en hulle huil al twe. Toen soen hij oek ver al sijn broers. Toen sien hulle dat hij dit alles vergewe en vergete het hoe hulle hom behandel het. Nou was hulle nog meer jammer om al di kwaad wat hulle an hom gedaan het.”

Ik voeg hier aan toe twee strophen uit een der „Vijftig uitgesogte Afrikaanse gedigte, versamelt deur F. W. Reitz” ¹⁾.

1) Kaapstad, 1888. Een tweede, vermeerderde druk is in 1897 verschenen te Amsterdam en te Pretoria.

Ek is so blij, ek is so blij:
Mijn vroutjie het 'n seun gekrij,
Hij lijk precies nes ek;
Hij het mijn oge, mond en neus,
En is 'n dikke, vette reus,
Ek is so in mijn skik.

Mijn pa is blij, mijn ma is blij,
Mijn vrous famieljie oek daarbij,
Hul krij nie klaar met kijk;
Van 's morrens vroe tot 's avons laat
Hoor ek maar hoe die mense praat,
Dat hij so na mij lijk.

Indien we eerst in onze eeuw staaltjes konden aanwijzen van een taal, die zóo zeer door haar hyperanalytisch karakter zich onderscheidt van het Nederlandsch, zouden we reeds moeite hebben te gelooven dat hier aan de spontane ontwikkeling van eenig Nederlandsch dialect kan worden gedacht. Niet licht zal men een voorbeeld kunnen aanwijzen dat, buiten den invloed van een vreemd idioom, de taal eener kolonie in den tijd van twee eeuwen in die mate afwijkt van de taalvormen der moedertaal; men pleegt zelfs te zeggen dat de taal eener kolonie conservatiever is dan die van 't moederland. Die laatste bewering kan echter m. i. — de eerlijkheid gebiedt mij het te zeggen — niet als algemeene regel gelden. Waar kolonisten in levendig handelsverkeer met andere volken geraken is een sterke verandering van hun taal waarschijnlijk

en licht kan dan voor conservatisme worden aangezien wat beter als verschillende evolutie gekenschetst zou worden. Tegenover honderd gevallen waarin de moedertaal 't woord naar klank en beteekenis onveranderd heeft gelaten, doch die der kolonie wijziging vertoont, kunnen er vijf en twintig staan waarin de kolonisten, in tegenstelling met hun Europeesche stamverwanten, 't woord hebben behouden in zijn oorspronkelijken vorm of beteekenis; de taalgeleerde wordt dan, *more suo*, meer getroffen door dat kleine, kostbare overblijfsel uit de oudheid dan door al het nieuwe dat een zelfstandige ontwikkeling heeft doen ontstaan. Men zal ook hier elk geval op zich zelf moeten beoordeelen en niet te spoedig een algemeenen regel opstellen.

Bij 't Afrikaansch is het volstrekt onmogelijk aan spontane ontwikkeling van een Nederlandsch taaleigen te gelooven, wanneer we zien dat reeds in 1739, dus 87 jaar na de stichting der Kaapkolonie, in geschrifte een taal zich voordoet die ten eenenmale afwijkt van alles wat uit Nederlandsche dialecten bekend is ¹⁾. De stukken die ik bedoel zijn een paar manifesten uitgevaardigd door zekeren Estienne Barbier, een Franschman van geboorte,

1) Nog veel oudere voorbeelden, doch van geringen omvang, vindt men in het Dagverhaal van v. Riebeeck en bij Kolbe; zij worden hieronder aangehaald en besproken.

die als sergeant in dienst der Compagnie was en, na gedeserteerd te zijn, van een der talrijke botsingen tusschen Hottentotten en boeren gebruik maakte om een partij te vormen die zich verzette tegen den gouverneur. Barbier heeft deze manifesten opgesteld met behulp van den burger Pletsholt, gelijk uitdrukkelijk vermeld wordt. Zij zijn uitgegeven door Mc. Call Theal in het eerste stuk der „Belangrijke Historische Dokumenten” ¹⁾ en beslaan vijf bladzijden. Wij lezen daarin *ons* voor *wij* en zinnen als deze:.... *het gebuurt daelijks, als jongen of Meid iets van haer bass oft huys Vrouw gesteelt hebben: zij Loopen anstons bij die Canailjes Sneezen (Chineezen), en alle daer verkoopen zij de goenderen, verder: gij ben allegaers gewaarschouwen.... dat gij Liederen niet en moet aan de gezaghebber.... niet aenhangen Moet; alles degeenen die van de Hottentotten zijn gestoolt geworden, of hunen plaatsen Verlaat hebben komt op het spoedigste bij mij, en ik Sal u Laet betaalen, ja uwen Verzuim tijd enz.* Wat ons vooral treft in deze brabbeltaal is de vereenvoudiging in de vervoeging: 't verschil

1) Kaapstad, 1896. Een uitvoerig verhaal van den opstand door Barbier begonnen vindt men bij Theal, Hist. of S. Afr. II, blz. 28 vlg. De zaak was van weinig belang, doch werd later dikwijls aangehaald als een argument tegen talrijke emigratie uit Holland: een sterke kolonie zou, vreesde men, spoedig de gehoorzaamheid aan het moederland opzeggen.

tusschen sterke en zwakke werkwoorden schijnt niet meer gevoeld te worden, en de infinitiefuitgang gaat verloren. Nu zou men nog kunnen denken dat we te doen hebben met het werk van een Franschman die 't Hollandsch nog niet voldoende machtig is, al zijn eigenlijke Gallicismen in de stukken niet aanwezig; maar behalve dat de naam van den medeopsteller Pletsholt die onderstelling onwaarschijnlijk maakt spreekt daartegen dat we reeds uit het eind der 17^e en 't begin der 18^e eeuw, ja reeds uit de eerste jaren van de stichting der kolonie zinnen en uitdrukkingen kennen die van denzelfden aard zijn als 't geen we citeerden uit dit grootere stuk ¹⁾).

§ 4. Mij dunkt dat wij door dit alles genoopt worden tot de overtuiging dat niet langzame, zelfstandige ontwikkeling, maar aanraking en vermeniging met een andere taal of met andere talen de hoofdoorzaak is geweest van de ingrijpende veranderingen die onze taal in Zuid-Afrika onderging; duidelijk is het, meen ik, dat het Afrikaansch een „Mischsprache” is, zooals de Duitschers zeggen. Een nauwkeurige bepaling te geven van wat een „Mischsprache” is, een woord dat ik in 't vervolg

1) Zie Dr. Viljoen, Beiträge zur Gesch. der Cap. Holl. Sprache, Straatsb. 1896, blz. 27, en bovendien Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 491, 502, 526, 527; II, blz. 11, 30, 66, 162 en hieronder Hoofdstuk III, § 2, b, g.

zal vertalen door *mengeltaal*, een definitie te leveren waaraan men elke taal kan toetsen, is moeielijk, daar het woord niet de uitdrukking is van een scherp te formuleeren begrip. Elke taal staat onder den invloed van andere talen, „es giebt keine völlig ungemischte Sprache” ¹⁾, maar de graad waarin de onderscheiden talen vreemde elementen hebben overgenomen is zeer verschillend. „Niemand zal een taal een mengeltaal noemen, zegt Windisch ²⁾, omdat er vreemde woorden in zijn opgenomen, vooral niet wanneer het substantieven zijn die een geïmporteerd voorwerp of een nieuw begrip aanduiden. Doch waar zelfs eigenaardigheden in buiging en syntaxis aan een vreemde taal zijn ontleend, daar kan men dat woord met volle recht gebruiken. Het Fransch kan men, ondanks zijn zeer talrijke aan 't Germaansch ontleende woorden, geen mengeltaal noemen, het Engelsch daarentegen kan men wel dien naam geven.” Men kan spreken van taalvermenging en mengeltaal, al naar mate de vreemde elementen in een taal meer of minder sterk zijn vertegenwoordigd; het Afrikaansch kan met volle recht een mengeltaal heeten daar niet alleen de

1) Schuchardt, Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches, Graz 1884, blz. 5 vlg.

2) Zur Theorie der Mischsprachen und Lehnwörter (Berichte der phil. hist. Classe der kön. Sächs. Gesellsch. der Wissensch., Sitz. von 23 April 1897, blz. 118).

woordenschat, niet alleen de syntaxis (ik denk speciaal aan de talrijke -ismen in 't Afrikaansch), maar ook de vormleer ten duidelijkste den invloed van een vreemde taal aanwijst. Welke taal of welke talen moeten het geweest zijn die dezen invloed hebben gehad? Daartoe dienen wij na te gaan 't geen men van elders weet omtrent de wijze waarop een taal door aanraking met een andere taal tot een mengeltaal wordt, en voorts te onderzoeken met welke volken de Hollanders in Afrika in aanraking kwamen. 't Geen zulk een beschouwing van de geschiedenis en 't geen algemeene waarneming leert, behoort dan toegepast te worden op de ons bekende feiten.

De omstandigheid dat een volk in zeer nauwe aanraking of zeer levendig verkeer komt met een ander volk behoeft nog niet te leiden tot het ontstaan van een mengeltaal. Wel zal het volk dat in zijn nabuur den meerdere in beschaving of macht ziet, veel vreemde woorden overnemen en langs dien weg ook suffixen in zijn taal opnemen die daar eerst vreemd aan waren, ook zullen tal van vreemde zinswendingen ingevoerd worden, — maar voor een ingrijpende verandering in de vormleer van de taal is meer noodig. Zoo heeft het Nederlandsch, van de Middeleeuwen af, een ontzaglijk groot getal woorden aan het Fransch ontleend en zijn er zelfs door die woorden niet Germaansche suffixen in onze

taal gekomen als -ier, -teit, -isme, -eeren enz., doch dat groote aantal woorden heeft nimmer te weeg gebracht dat b. v. onze taal, evenals het Fransch, het neutrum ging missen of dat het verschil tusschen zwakke en sterke werkwoorden verdween. Alleen wanneer een groot deel van het volk die vreemde taal gaat spreken, en dat niet slechts somtijds doet, gelijk wij Fransch, Duitsch of Engelsch, maar haar opneemt in het dagelijksch gebruik, ontstaat een mengeltaal. Natuurlijk geldt hetzelfde voor elk onderdeel van een volk; als een voorbeeld van een groot aantal menschen die door twee talen te gaan spreken zulk een mengeltaal hebben doen ontstaan ¹⁾, kunnen de voorouders der tegenwoordige Engelschen gelden, terwijl vele grensdorpen hetzelfde verschijnsel vertoonen op een geringere oppervlakte. Indien deze opmerking juist is ²⁾, dan hebben we bij ons onderzoek naar 't geen de Ge-

1) Een rijke verzameling voorbeelden van mengeltalen bij grensbewoners geeft Schuchardt in zijn boek „Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches (Graz, 1884); curieuse staaltjes van de mengeltaal der in Amerika levende Duitschers, van 't z. g. Pensylvania Dutch, vindt men bij M. Grünbaum, *Mischsprachen und Sprachmischungen* (Berlijn, 1886) en in twee bundeltjes gedichten getiteld: *Hans Breitmanns Party*, en: *Hans Breitmann as a Politician* (Londen, 1870).

2) Zij wordt bevestigd door vergelijking van den invloed dien 't Grieksch op 't Latijn en later 't Latijn op 't Grieksch had, van den invloed in onzen tijd door Duitsch en Engelsch op onze taal geoefend; in al die gevallen zien we talrijke overgenomen woorden en verschillende -ismen in de talen doordringen, maar de vormleer blijft onaangetast.

schiedenis leert er bijzonder op te letten van welk volk de Nederlanders in Zuid-Afrika de taal zijn gaan spreken; kunnen wij dat te weten komen, dan zal onze conclusie moeten zijn dat die taal de aanleiding is geworden tot de vervorming van het Nederlandsch, en dat de andere talen waarmee het Afrikaansch in aanraking is gekomen, vermoedelijk wel den woordenschat der kolonisten hebben verrijkt door nieuwe namen voor eertijds hun onbekende begrippen te leveren, maar dat haar aandeel in 't ontstaan van een zóo afwijkend idioom zeer gering moet zijn geweest.

§ 5. Van de volken die het Zuidelijkste gedeelte van Afrika bewonen, kwamen alleen de Hottentotten in blijvende aanraking met de Nederlanders gedurende de eerste 50 of 100 jaren waarin de eigenaardige wijzigingen in de Hollandsche taal tot stand kwamen. Van de zijde der Nederlanders werd die aanraking gezocht, omdat het voor de kolonisten van het allergrootste gewicht was van de Hottentotten door ruilen vee te verkrijgen. Toen Van Riebeeck in 1652 aan de Kaap kwam, vond hij daar een Hottentot die aan boord van een Engelsch schip in Indië was geweest en op die wijze eenige kennis had gekregen van 't Engelsch; vermoedelijk had de man ook wel wat geleerd van de eigenaardige zeemanstaal die in Indië overal gold: er wordt ten minste van hem verteld dat andere Hottentotten hem „souden hebben

gesoubat, welck indiaens woort hij verstaet ende tot Bantam (met d'Engelse in voortijden geweest) geleert heeft" ¹⁾). Deze Hottentot, bekend onder den hem door de Engelschen gegeven naam Harry (geschreven Herry) diende geruimen tijd als tolk; hij bleek zeer onbetrouwbaar te zijn, maar niettemin was men jaren lang genoodzaakt van zijn diensten gebruik te maken. Als Herry niet aanwezig was bevond zich de bezetting van het fort, in welks nabijheid aan Herry een woning was gegeven (ook voor zijn onderhoud droeg Van Riebeek zorg), in de grootste verlegenheid wanneer andere Hottentotten tot hen kwamen, hoewel zij langzamerhand vermoedelijk enkele woorden hadden leeren begrijpen ²⁾). De behoefte aan tolken was dus zeer groot. 't Veiligst zou wel geweest zijn zelf zooveel van de taal te leeren dat men zich ten minste in geval van nood kon redden en niet ten eenenmale afhankelijk was van Herry, die telkens met de vijanden der kolonisten heulde. Doch 't scheen moeielijk iemand te vinden die tot het aanleeren der taal bereid of liever in staat was. Zekere Jos. Danielsz. van Veurne had

1) v. Riebeek, II blz. 228. Een staaltje van zijn gebroken Engelsch vindt men vermeld in 't zelfde deel op blz. 548, waar hij roept: „Goo goo reght”, off hij seggen wilde (voegt v. Riebeek er bij) „ick heb u hier niet van doen.”

2) v. Riebeek I, blz. 267.

„sijn dienst gepresenteert met d'inwoonders t'landwaart in te reysen om de spraek te leeren, edoch naderhandt.... aengesproocken wesende om te dien eynde conditie te maecken, wederom gerefuseert" ¹⁾. De moeielijkheden verbonden aan 't leeren van het Hottentotsch schenen den Hollanders, gelijk den meesten Europeanen vóór en na hen onoverkomelijk; de eigenaardige tongklappers (wetenschappelijk *inspirata* of *poppysmata* genoemd, door de Duitschers *Schnalze* geheeten) brachten hen geheel van de wijs, daar ze noch in de talen van Europa noch in die van Azië iets dergelijks gehoord hadden. Het geklikklak der Hottentotten, die naar hun oor „machtig hakkelden in de sprake en als de kalkoensche hanen spraken" ²⁾, konden ze nauwelijks voor een menschelijk geluid houden, en aan 't zich eigen maken van dat zonderlinge idioom scheen niet te denken. De bekende Amsterdamsche dokter en geograaf Dapper, die (blijkens zijn voorbericht) zijn kennis van de streek om de Kaap de Goede Hoop uit „overgezonden geschriften door zekeren naukeurigen onderzoeker aldaer te zamen gestelt" getrokken heeft, deelt omtrent de taal der Hottentotten mede wat men veilig kan aannemen dat de algemeene opinie der kolo-

1) v. Riebeeck I, blz. 354.

2) Nieuhoff, Zee- en Lant-reize door verscheide Gewesten van Oost-Indiën. Amsterdam, 1682, blz. 12.

nisten was. Hij zegt: „Al deze Hottentos, inzonderheid d'aan strant gelegen [de z. g. Strandloopers], spreken een en de zelve tale of sprake, die t'eenemaal belemmert, en bij d'onzen om de moeielijkheit der uitsprake niet te leren is, tot merkelyk nadeel van het verder opspeuren der gelegenheit des lants en handeling met deze volken. [Hun sprake gaet geduurigh met klokken, als de kalkoensche hanen, klappende of klatzende over het ander woord op hun mont, gelijk of men op zijn duim knipte, zoodat hun mond bijna gaet als een ratel, slaende en klatzende met de tonge overluit, zijnde elk woord een bijzondere klats. Zommige woorden weten zij niet dan met heel zware moeite te uiten en schijnen die als van achteren uit de kele op te halen, gelijk een kalkoensche haen,] of als de luiden in Duitschland aan d' Alpes doen, die door het drinken van sneeu-water krop-zwellen aan den hals krijgen, waerover d'onzen hen ten opmerke van deze belemmering, en ongehoorde hakkeling van tale den naam van *Hottentots* gegeven hebben, gelijk dat woort in dien zin gemeenlyk schimps-gewijze tegen iemant, die in het uiten zijner woorden hakkelt en stamelt, hier te lande gebruikt wort. Zij noemen nu ook zich zelfs met den naam van Hottentot en zingen bij d'onzen al dansende, *Hottentot brokwa*, *Hot-teniot brokwa*: waarmede zij zeggen willen: geef

haal
aan

Hottentot een brok broot" ¹⁾. Kolbe ²⁾, die gaarne tegen Dapper polemiseert, bestrijdt diens meening dat de moeielijkheid der Hottentotsche taal de Hollanders in hun handel hindert; hij verzekert dat er in 't binnenland Europeanen zijn die vlot Hottentotsch spreken, doch dezelfde schrijver zegt ergens anders ³⁾ dat voor een volwassen persoon het Hottentotsch niet te leeren is. Dat Dapper 't nog niet zoo mis had, bewijst het feit dat op tochten naar 't binnenland steeds Kaapsche Hottentotten als tolken meegenomen werden; ook namen als *Kakelaar* ⁴⁾, aan Hottentotten gegeven, pleiten voor zijn opinie, doch vooral is van gewicht dat de „nauwkeurige onderzoeker" van wien hij gewaagt, hoogstwaarschijnlijk zekere Wreede geweest is, de eerste beschaafde Europeaan die zich op de studie van het Hottentotsch heeft toegelegd ⁵⁾.

Onder zulke omstandigheden was 't natuurlijk dat

1) Dapper, Naukeurige Beschrijvinge der Afrikaensche Gewesten. Amsterdam, 1668, blz. 652.

2) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 424.

3) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 71.

4) Kaapsche St. 1694, f. 136 v.

5) Over Wreede zie men hierachter. Een lange reeks van uitspraken over het wonderlijke, niet menschelijke karakter der Hottentotsche taal, afkomstig uit verschillende tijden en van reizigers van onderscheiden landaard, vindt men bij Hahn, die Sprache der Nama, Leipzig 1870, blz. 17 vlg. Theal, die er reeds op gewezen heeft dat Dapper zijn berichten aan Wreede te danken had, deelt mede dat de bemanning van een Portugeesch schip, dat in 1622 op de kust van Zuid-Afrika strandde, een maand onder de Hotten-

men er op uit was de kennis der Hollandsche taal bij de inboorlingen te bevorderen om steeds voorraad te hebben van tolken. Die pogingen slaagden. Wij vernemen al spoedig na de stichting der kolonie dat een Hottentot, naar 't nabijgelegen Dasseneiland vertrokken en aldaar eenigen tijd gehouden om onder de robbenvangers de Hollandsche taal te leeren ¹⁾, die al aardig begint te verstaan en dat hij bij afwezigheid van Herry diens ambt als tolk bekleedt ²⁾; ook een tolk Doman (een verbasering van *dominee*) wordt genoemd, en Van Riebeek teekent in zijn Dagverhaal aan dat de Hottentotten „de duytsche tale al redelijck fray beginnen te leeren spreekken, insonderheyt de jonge kinderen” ³⁾. Voor-

totten leefde, maar geen woord van hun taal kon leeren. Die Portugeezen beschreven 't Hottentotsch als „a continuous clicking noise and not human speech.” (Hist. of S. Afr. II, blz. 114).

1) v. Riebeek I, blz. 399. Volgens Dapper (blz. 627) was hij daarheen verbannen.

2) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 50. In de Kaapsche St. (1695 II, f. 270) leest men in een „Extract uit de Ordres door de Heeren Maiores herwaerds gezonden”: „de tolk Doman, met de heer van Goens na Batavia geweest zijnde, is onze tael al kundig ende ver in de Christelijke gebeden gevorderd, met hoop van hem omtrent die naties goede diensten te connen trekken.”

3) v. Riebeek II, blz. 59, 130. Zie ook Dapper (blz. 652): „alle of de meeste Hottentos, te weten die dicht aen het fort van goeder Hope wonen, als de Gorachouquas, Goringhaiquas en Goringhaikonas spreken door het daghelix verkeren met d'onzen de Duytsche tale, gelijk eenigen die bij d'Engelschen in Bantam zijn geweest, wat gebroken Engelsch stamelen.”

al had men goede diensten van een Hottentotsch meisje, Eva geheeten, een bloedverwante van Herry, die als jong meisje aan 't fort kwam, eenigermate een Hollandsche opvoeding kreeg en in 1664, na gedoopt te zijn, met een Europeaan huwde ¹⁾). Van haar getuigt Van Riebeeck herhaaldelijk dat zij „goed Duyts sprak” ²⁾). In 1666 kenden de Hottentotten die in de Tafelvallei woonden allen zoo goed Hollandsch dat een tolk niet langer noodig was ³⁾). Toch bleef de behoefte aan een tusschenpersoon bestaan, zoodra men wat verder landwaarts in ging; het bestuur der kolonie vond een geschikt persoon voor die betrekking in zekeren Wreede, een weggelooopen Duitsch student, die dienst had genomen bij de Oost-Indische Compagnie ⁴⁾). In enkele jaren wist hij zich de taal der Hottentotten eigen te maken

1) Zie over haar Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 29, 72, 156, 218. Na den dood van haar man leidde zij een ontuchtig leven. De Kaapsche Stukken uit de jaren 1664 en vlg. zijn vol klachten over „die leelijke prijje, dat Hottentoose swijn.” Zij wordt bij haar dood genoemd „een manifest exempel verthoonende dat de natuer, hoe naeuw en vast deselve ook door ingeprente reden werd gemuylbant, nochtans tsijner tijt boven alle leeringen seegenpralende tot haer aengeboren eigenschappen wederom uytspat.” (Kaapsche St. 1675, f. 1402). Ze werd echter op christelijke wijze in de kerk begraven.

2) v. Riebeeck II, blz. 277, 418; III, blz. 404.

3) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 156, 166. — In dien tijd waren de Hottentotten die „onder 't fort wonen, met vrouw en kinderen 70 à 80 man sterck.” (Kaapsche St. 1666, f. 817 v.).

4) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 138 vlg.

en diende nu na den dood van Herry als tolk. Hij maakte zelfs een glossarium van Hollandsche en Hottentotsche woorden en zond het aan de directeuren der Oost-Indische Compagnie. In de Kaapsche Stukken van 1664 (f. 793 r.) lezen wij: „seeker student uit Bruynswyckerland geboortich en genoemt G. F. Wreede [heeft] hem onderwonden een Vocabulaer off Compendium soo hij 't noemt, behelzende de nederduytsche en hottentoose tale (die vooreerst met griexe letteren exprimeert)¹⁾, op 't papier te brengen, welck werck hij alsnu UEd. hier, nevens reverentie, comt dediceeren.” De Directeuren beloofden dat het zou gedrukt worden, maar naar 't schijnt is er niets van gekomen. Het voorbeeld door Wreede gegeven vond geen navolging; hij zelf ging later als opperhoofd naar Mauritius en kwam daar bij een schipbreuk om 't leven. Telkens lezen we, als van een tocht naar 't binnenland wordt gespro-

1) Waarom zich Wreede van 't Grieksche alphabet bediend heeft, is mij niet duidelijk. Wilde hij zijn privilege als kenner van 't Hottentotsch niet prijsgeven, of gebruikte hij alleen ter aanduiding van de afwijkende klanken der Hottentotten Grieksche karakters? Mc. Theal vermoedt dat een deel van dit glossarium te recht is gekomen in een levensbeschrijving van den historicus en linguist Ludolf (Juncker, Vita Ludolfi, Leipzig 1710). Ludolf, die de Hottentotsch-Hollandsche woordenlijst van den Amsterdamschen burgemeester Witsen ten geschenke ontving, heeft er de Latijnsche namen bijgevoegd en daarbij allerlei vergissingen begaan; zoo vertaalt hij *hartebeesten* door *dura animalia*, *jackhalzen* door *genus simiarum* enz.

ken, dat men uit de Tafelvallei Hottentotten meeneemt als tolken; zeer schaarsch zijn de gevallen waarin vermeld wordt dat een vrijburger Hottentotsch verstond. 't Eerste voorbeeld vond ik in de Kaapsche Stukken van 1747 (II, f. 702 r.), waar twee broers tegen elkaar iets in het Hottentotsch zeggen, om niet door een slaaf verstaan te worden. Een ander voorbeeld vermeldt Mc. Call Theal, die meedeelt dat in 1762 zekere Pieter Marais, die deelnam aan een expeditie naar 't binnenland, Hottentotsch verstond ¹⁾. Uit den eersten tijd der kolonie verneemt men echter, indien men 't geval van Wreede uitzondert, volstrekt niets van dien aard. Daarentegen waren, gelijk wij zagen, de Hottentotten reeds kort na 't stichten der volkplanting in staat zich in 't Hollandsch uit te drukken, en toen 50 jaren waren verloop en sprak een zóo groot aantal van hen onze taal dat, naar Kolbe ²⁾ meedeelt, een vreemdeling in het binnenland, ver van alle Europeanen, in 't Hollandsch (zij 't ook in gebroken Hollandsch) werd aangesproken. Dat zij zoo spoedig met onze taal gemeenzaam werden, is zeker in de eerste plaats te verklaren uit de omstandigheid dat voor hen de moeilijkheden bij 't aanleeren van de taal der indringers niet zoo groot waren als die der Hollanders

1) Theal, Hist. of S. Afr. II, blz. 95.

2) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 416.

welke Hottentotsch wilden leeren. Zij toch behoefden zich niet een geheele reeks van klanken eigen te maken waartoe gedeelten van mond en keel gebruikt werden die in hun moedertaal zo goed als geen functie hadden bij het spreken. Bovendien hebben de Hottentotten een bijzonder talent om vreemde talen te leeren, zoodat zij die vaak zonder eenig accent spreken ¹⁾.

Er dient ook de aandacht op gevestigd te worden dat de kolonisten, hoewel in levendig verkeer met de Hottentotten, toch niet in zulk een nauwe aanraking met hen waren als later met de slavenbevolking. Het ruilen van vee was en bleef de hoofdrede waarom men zich telkens weer met de Hottentotten inliet, en zich zelfs menige dieverij of erger van hunne zijde liet welgevallen en hen niet voor goed verdreef of verdelgde. Geregeld werk wilden de Hottentotten niet verrichten; reeds Van Riebeeck ²⁾ schrijft (in 1656) ... „ze willen liever niet bij ons in huys inwoonen, slaghten de vogels die liever in 't wilt vliegen als de beste coninghs zalen bewoonen.” Soms, vooral in den oogsttijd, deden de mannen voor wat tabak en brandewijn licht werk ³⁾;

1) G. Fritsch, Die Eingeborenen Süd-Afrikas. Breslau, 1875, blz. 307.

2) v. Riebeeck II, blz. 59.

3) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 347; II, 98, 351.

ook hoedden ze somtijds de kudden of lieten ze hun vrouwen brandhout rapen, doch daar bleef het bij. Alleen de kinderen werden verhuurd, die dan al heel spoedig, gelijk we zagen, de Hollandsche taal leerden. Gaarne hadden de kolonisten een paar honderd Hottentotten in hun dienst genomen, doch deze waren daartoe niet te bewegen en bleven òf door het land zwerven òf slechts tijdelijk hun diensten aan den een of anderen boer verhuren.

Na dit alles kan onze conclusie niet anders wezen dan dat de Hollandsche taal in Zuid-Afrika vermoedelijk wel aan 't Hottentotsch verschillende woorden ontleend zal hebben, maar dat de kolonisten, daar ze die taal nimmer in grooten getale spraken, niet door haar toedoen hun moedertaal gewijzigd, of, als men dat woord wil gebruiken, verbasterd hebben.

§ 6. In 1688 en volgende jaren kwamen in de kolonie eenige honderden Fransche refugiés. Men heeft aan deze immigratie een zeer grooten invloed toegekend op de vervorming der taal. Verschillende geleerden hebben gemeend uit de aanwezigheid van die Fransche bevolking het verwordingsproces in hoofdzaak te kunnen verklaren. De geschiedenis evenwel, niet minder dan het bestudeeren der taal van heden, toont aan dat niet gedacht kan worden aan invloed van eenige beteekenis. De Directeuren der

Oost-Indische Compagnie, die om verschillende redenen, doch voornamelijk in de hoop dat de nijvere en ontwikkelde Hugenoten in de jonge kolonie betere kennis van landbouw ¹⁾ zouden verspreiden, die immigratie bevorderden, zagen heel goed in dat een zoo talrijke Fransche bevolking gevaar kon opleveren voor 't Hollandsche karakter der kolonie. Daarom waren zij er van den beginne af aan op bedacht het vreemde bestanddeel zoo spoedig mogelijk te doen opgaan in de Hollandsche bevolking. Te dien einde werden, tegelijk met de Hugenoten, een grooter aantal Hollandsche families naar de Kaap gezonden ²⁾; ook werd zorg gedragen dat de Franschen zoo spoedig mogelijk Hollandsch zouden leeren. Voor velen was dat ongetwijfeld niet meer noodig, daar verschillende Hugenotenfamilies reeds sedert lange jaren in Holland waren gevestigd ³⁾; de overigen werden vrijwel gedwongen de Nederlandsche taal te leeren. De predikant die hun werd toegevoegd moest in het Hollandsch preeken, hun kinderen kregen op school alleen onderwijs in 't Hollandsch; slechts de ziekentrouster mocht een preek houden in de Fransche taal ⁴⁾. Natuurlijk brachten deze bepalingen groote ontevredenheid te weeg; de gouverneur Van der Stel

1) Theal, Hist. of S. Afr. 1, blz. 329.

2) Ibidem, blz. 328.

3) Ibidem, blz. 339.

4) Ibidem, blz. 390.

kwam in botsing met zijn nieuwe onderdanen, die niet onfranscht wilden worden en in open vergadering verklaarden dat zij nooit met Hollandsche vrouwen zouden huwen ¹⁾; maar 't baatte niet, hun aantal was te gering ('t bedroeg nooit meer dan een zesde van de kolonisten, en een achtste van de geheele Europeesche bevolking) ²⁾, hun taal kon zich niet handhaven, en toen in 1723 de ziekentrooster Paul Roux stierf, vond men het niet noodig voor hem een franschsprekenden opvolger aan te stellen, daar er nog slechts 25 bejaarde menschen waren die geen Hollandsch verstonden ³⁾. Die Hugenoten zullen dus wellicht enkele nieuwe woorden hebben geïmporteerd, maar aan vervorming van de taal door hun toedoen valt niet te denken.

§ 7. Eerder zou men nog moeten onderstellen dat het Duitsche element van invloed is geweest. Immers het getal Duitschers in dienst der Compagnie was bijzonder groot. We mogen hier verwijzen naar een bijzonder belangwekkend staatje ⁴⁾, door Mc. Theal opgemaakt uit gegevens ontleend aan de kerkboeken van de Kaap, waaruit men van 1390 Europeesche inwoners der Kaapkolonie gedurende de jaren 1657—1795 kan nagaan van waar zij geboortig waren. We

1) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 343 vlg.

2) Ibidem, blz. 328.

3) Ibidem, blz. 453.

4) Ibidem II, blz. 324 vlg.

zien daaruit dat gedurende het tijdvak 1657—1725, dat voor de kwestie die ons bezighoudt van 't grootste belang is, op dit staatje 177 Nederlanders, 121 Duitschers, 61 Franschen, 14 Scandinaviërs, en voorts nog enkele personen van verschillende nationaliteit voorkomen. Naar aanleiding van dit staatje en tot recht begrip er van, maakt Mc. Theal de volgende opmerkingen. 1°. Een groot deel van hen die als Duitschers staan opgegeven waren afkomstig uit streken die aan Nederland grensden; dit is voor ons van belang, indien we er aan denken dat in de 17de eeuw de taalgrens van 't Nederlandsch veel Oostelijker lag dan thans. 2°. De meeste dier Duitschers waren avonturiers, die al heel wat achter den rug hadden vóór ze in Afrika kwamen, in den regel bij hun huwelijk reeds hun krachtigste levensperiode voorbij waren en weinig kinderen kregen. 3°. De Hugenoten, die door geheel andere oorzaken tot emigratie gekomen waren, plantten zich veel sterker voort; zij alleen hadden vrouwen van hun eigen nationaliteit. *Alle overige vrouwelijke immigranten waren geboortig uit Nederland; er wordt in de 17de eeuw slechts een enkel ¹⁾, en in de 18de geen*

1) Dit schijnt echter niet geheel juist te zijn. Ik vond in een „Memorie ende lijste van de Vrije luyden, haer vrouwen, kinders, nederlantsche dienaren, slaven en slavinnen” die zich in 1665 aan de Kaap bevonden (Kaapsche St. 1665, f. 233) de volgende vrouwen vermeld: Annetje Bruyns, van Langesant; Fytge Raderootjes, van

enkel geval vermeld van een Duitsche vrouw naar Zuid-Afrika gekomen. Vermoedelijk, zegt Mc. Theal, waren in 1795 twee derden der blanke bevolking van Hollandsche afkomst, een zesde van Fransche en een ander zesde van Duitsche, Noorsche of andere Europeesche origine. De toestand was dus vrij wel dezelfde als in 1691 toen, volgens denzelfden berichtgever (I, blz. 365), twee derden Hollanders waren, een zesde Franschen, een zeer kleine fractie Zweden, Denen en Belgen en een zevende Duitschers. „Owing to the foreigners having come from different countries (voegt hij er aan toe), they lost their national characteristics more quickly than if they had all been of one origin and the Dutch element was strong enough to absorb them without itself undergoing much change.” We zagen reeds hoe spoedig de Franschen hun eigen taal moesten prijsgeven; natuurlijk is dat nog veel gemakkelijker gegaan bij de andere nationaliteiten, wier leden geen vrouwen huwden van hun eigen landaard ¹⁾. Als

Ceulen; Annetje Barents, van Embden en Catharina Ustingh, van Lubecq.” Dit zijn de eigen namen der vrouwen, die hunner mannen staan er naast. In hoofdzaak wordt echter 't staatje van den heer Theal door de Kaapsche Stukken volkomen bevestigd.

1) Op de hoogstbelangrijke mededeeling van den heer Mc. Theal zullen we later nog gelegenheid hebben terug te komen; hier zij er alleen aan herinnerd dat in 1685 en volgende jaren weesmeisjes uit de gestichten te Amsterdam en Rotterdam, die zich daartoe bereid verklaarden, naar Zuid-Afrika gezonden werden.

dienaars van de Compagnie zullen de meesten reeds zelve hun moedertaal, voor zoover die belangrijk afweek van 't Hollandsch, hebben opgegeven. De meermalen gemaakte opmerking, dat op de taal der kinderen de taal hunner moeders van veel grooter invloed is dan die der vaders, maakt het begrijpelijk dat reeds bij het tweede geslacht heel weinig van het Duitsch over gebleven zal zijn, behalve enkele uitdrukkingen die duidelijk genoeg aantoonen van welken aard die Duitsche kolonisten waren.

§ 8. Reeds op de eerste bladzijde van dit geschrift hebben wij de aandacht gevestigd op het eigenaardige karakter van de Kaapstad in de 17de eeuw als ververschingsstation voor schepen die naar Indië voeren of van daar terugkeerden, omdat een goed begrip van de omstandigheden waaronder de Hollandsche taal zich vervormde, moet berusten op het inzicht dat de volkplanting gedurende de 17de eeuw vóór alles bestond uit een havenstad, die door de Directeuren der Oost-Indische Compagnie terecht genoemd werd: de grensvesting van Indië. Wij moeten thans nagaan welke taal door de menschen die met de beman-

De regenten dier weeshuizen droegen nauwlettend zorg dat zij de reis deden onder behoorlijk toezicht, en in de kolonie waakte de gouverneur er voor dat zij onder goede bescherming bleven tot ze gehuwd waren met degelijke burgers. Meer dan zeven meisjes per jaar kwamen nimmer uit het vaderland, en bijna alle huwden weinig weken na haar aankomst.

ning van die verschillende schepen in aanraking kwamen, gesproken werd. Daarbij dient in 't oog gehouden, dat weliswaar de meerderheid der aan de Kaap komende schepen vaartuigen waren van de Oost-Indische Compagnie, doch dat de bemanning van die schepen uit allerlei naties was samengesteld; bij de ontzaggelijke uitgebreidheid van onzen handel in dien tijd, was Nederland in de verste verte niet in staat zelf 't noodige aantal matrozen te leveren ¹⁾. In de eerste tijden, toen de volkplanting zich nog bijna uitsluitend tot de Kaap zelf bepaalde, leefden de burgers grootendeels van die bezoekers ²⁾. Nu is het bekend dat, gelijk zich onder de zeevarende naties der Middellandsche zee een *lingua franca* gevormd heeft, een taal die in hoofdzaak Italiaansch is, maar waarin ook veel Grieksche, Spaansche en Arabische woorden voorkomen, zoo ook in den Indischen Archipel voor het internationaal verkeer

1) Tusschen 1652—1661 kwamen $\pm$ 250 schepen van de Oost-Indische Compagnie aan de Kaap, verder 17 Engelsche en 6 Fransche; van 1662—1671 waren deze getallen 370, 9, 26, behalve 2 Deensche schepen; van 1672—1700: 976, 170, 36, 42, en 3 Portugeesche schepen; 1701—1725: 1328, 472, 23, 46, 6 en 2 Vlaamsche schepen; 1726—1750: 1508, 284, 42, 47, 1, 1. Zie Theal, Hist. of S. Afr. II, Register, op *Shipping*. Reeds in 1663 schreef Zacharias Wagenaer aan de Heeren 17^{en}: „na ons dunckt is buyten Batavia geen plaats in India daar jaerlijcx meer scheepen aen en off vaeren als aan dese Caep.” (Kaapsche St. 1664, f. 898 v.).

2) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 124.

een taal werd gebruikt die uit verschillende elementen bestond. Die taal was het z. g. Maleisch-Portugeesch; ze was een Portugeesch dat zeer sterk afweek van hetgeen te Lissabon gesproken werd, niet alleen doordat er een groot aantal Maleische en Hollandsche woorden in voorkwam, maar vooral omdat in etymologie en syntaxis die taal geheel en al was gaan afwijken van 't geen door de bewoners van Portugal werd gesproken. Getuigenissen van 't bestaan van zulk een Indische mengeltaal, zeemanstaal, markttaal, of hoe men 't noemen wil, bestaan er in menigte van vroeger en later tijd. Eenige wil ik ervan aanhalen. De kerkeraad van Batavia getuigt in een brief aan de Synode van Noord-Holland ¹⁾, gedateerd 15 November 1697, dat „het [te Batavia] niet selden is dat in een reden van 5 à 6 woorden Maleyts, Portugees en Duyts onder een gemengt wert.” In de voorrede van zijn „Woordenschat der twee taalen, Portugeesch en Nederduitsch” (Amsterdam 1714), verklaart de Amsterdamsche dichter en Oost-Indische ambtenaar Alewijn wat hem tot het samenstellen van dit woordenboek gebracht heeft: „binnen de gantsche uitgestrektheid van Haar Edele Groot Achtbaarhedens ontzaglijk gebied bloeyen twee hoofdtalen, namenlijk Maleitsch en Portugeesch”; die

1) Afgedrukt bij Valentijn, Deure der Waarhijd. Dordrecht 1698, blz. 18.

tweede taal wilde Alewijn beoefenen, „maar (voegt hij er bij) dewijl men hier in de dagelijksen ommevang, uitgezonderd op den Predikstoel, van waar Gods woord in 't goed Portugeesch verkondigd werd, eenlijk een gebrooke Portugeesche taal spreekt, welke met veel Maleitsche, opgeraapte, bastaard en gebrooke Nederduitsche woorden ondermengd is, was 't mij onmogelijk mijn oogmerk volkomentlijk te bereiken, want ik met zoodanige vrije taal mijn zinlijkheid niet konde voldoen.” Derhalve heeft hij gewacht op een gelegenheid om in verbinding met zekeren Joan Collee, een inboorling van Batavia, een Portugeesch woordenboek te bewerken, met het doel, „in plaats van gebrooke en opgeraapt Portugeesch of Nederduitsch te spreken, zich tot een zuivere en gereegelde taal te gewennen.” Hoe dat „opgeraapt Portugeesch” er uitgezien heeft, kan men opmaken uit een in 1780 te Batavia verschenen boekje, getiteld: „Nieuwe Woordenschat uit 't Nederduitsch in 't gemeene Maleidsch en Portugeesch.” Hierin bevat de kolom voor 't *Portugeesch* o. a. de volgende woorden: *rokkie*, *kous zeida* (zijden kousen), *stropdassie*, *spiegeloe*, (spiegel), *paang of brood*, *oen emmer*, *oen griffie*, *oen ley*, *oen slooysoe* (sluis) enz. In zijn „Oud en Nieuw Oost-Indiën” ¹⁾ zegt Valentijn: „De Portugeesche en de Maleitse taal zijn de twee talen,

1) Dordrecht—Amsterdam. 1724/1726, IV. I, blz. 367.

waarmede men niet alleen op Batavia, maar zelfs door gansch Indiën tot in Persiën toe met allerlei volken terecht kan raken." Wel wordt hier en elders van *twee* talen gesproken, maar 't is niet twijfelachtig dat in de praktijk veeleer sprake was van een mengsel, voornamelijk uit die talen gevormd, gelijk trouwens uit het eerste citaat blijkt. In „Hobson-Jobson, being a glossary of Anglo-Indian Words, by Yule and Burnell" (Londen 1886), worden op blz. XVII van de Inleiding plaatsen van dezelfde strekking uit Engelsche schrijvers uit het begin der 18de eeuw aangehaald. Een van deze luidt: „along the sea-coasts the Portuguese have left a vestige of their language; tho' much corrupted, yet it is the language that most Europeans learn first, to qualify them for a general converse with one another, as well as with the different inhabitants of India." Een overzicht van het Indo-Portugeesch en van de verschillende mengeltalen in Azië, gevormd met Portugeesch tot hoofdbestanddeel, vindt men van de hand van Schuchardt in Zeitschr. für rom. Philologie XIII (1889), blz. 476—516. Daar (blz. 506) wordt ook gewaagd van het Kreoolsch, „welches freilich nur in beschränktem Umfang einst am Kap gesprochen wurde." Wij zullen zien dat in de eerste 50 jaren van 't bestaan der kolonie 't Maleisch-Portugeesch daar *zeer algemeen* verspreid was. Op

Java bestaat die taal nog thans en wel niet ver van Batavia, te Tugu. Schuchardt heeft dat Maleisch-Portugeesch bestudeerd; hij deelt verschillende proeven mede en geeft een overzicht van de grammaticale bijzonderheden ¹⁾. Diezelfde taal wordt nu bedoeld wanneer Kolbe ²⁾ zegt dat men aan de Kaap, waar zoovele naties vertegenwoordigd zijn, het best terecht komt met „de Portugeesche taal nevens de Maleische taal, als welke talen niet alleen hier, maar bijna in gansch Oost-Indië, ten minste gelijk jegenswoordig de Fransche in Duitschland gesproken worden.” Het karakter van een dergelijke taal brengt mede dat de alliage van het amalgame waaruit zij bestaat, naar de verschillende landen onderscheiden is, ja dat ze zelfs in den mond van verschillende individuen verschillend klinkt. Zoo zal een zeeman die veel met inlanders verkeerd heeft, een veel grooter aantal Indische woorden gebruiken dan een ander, die met de Europeesche bewoners der havensteden in aanraking is geweest enz. enz.; natuurlijk heeft ook de oorspronkelijke nationaliteit der sprekers een grooten invloed. Een en ander maakt begrijpelijk dat men niet steeds het gemeen-

1) Kreolische Studien IX. Über das Malaioporgugiesische von Batavia und Tugu, Weenen 1891. Vooral aan dit werk van Schuchardt, heb ik, gelijk uit het vervolg zal blijken, veel te danken.

2) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 70.

schappelijke in die verschillende idiomen herkende, en eerder in de taal van den eenen zeeman een zeer verbasterd Maleisch en in dat van den anderen gebroken Portugeesch hoorde. Ook dient er aan gedacht te worden dat zich aan de Kaap ballingen uit Indië bevonden, die zuiver Maleisch spraken; sedert 1681 was de kolonie een ballingsoord geworden voor inlanders uit onze Oost die zich verzet hadden tegen de Oost-Indische Compagnie. In dat jaar werden eenige hoofden uit Macassar met hun gezinnen en bedienden gehuisvest in 't Kasteel, doch spoedig daarop, daar hun oproerige aard hen verdacht maakte, overgebracht naar verschillende verderaf gelegen plaatsen ¹⁾. Gedurende al den tijd dat de Oost-Indische Compagnie in 't bezit was van de Kaap werden ballingen uit Oost-Indië derwaarts gezonden; hun aantal was wel niet aanzienlijk en hun leven buiten de hoofdplaats der kolonie niet bevorderlijk aan den invloed hunner taal, maar zij moeten niettemin het Maleische element in de verkeerstaal gesteund hebben. Nog thans vormen hun nakomelingen, de Slamsche mensen, in Kaapstad het beste deel der niet blanke bevolking, Zij drijven handel in visch en fruit, vele zijn ook ambachtslieden, koetsiers enz. Hun naam, Slameiers of Slamsche mensen, duidt aan dat zij aan hun

1) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 257 vlg.

geloof in den Islam trouw zijn gebleven, al hebben zij ook de taal der kolonisten aangenomen ¹⁾.

De matrozen en soldaten die uit Indië terugkeerden, spraken natuurlijk dat Maleisch-Portugeesch; vele dier *oorlams* (oudgasten) vestigden zich aan de Kaap en brachten hun kennis, voor zoover noodig, over aan de oorspronkelijke kolonisten, die er als kleinhandelaars alle belang bij hadden om zich voor zeelui van allerlei landaard verstaanbaar te maken. Zoo is 't dan ook geen wonder dat men in de Kaapsche Stukken reeds vroegtijdig verschillende uit Indië afkomstige woorden vermeld vindt, en er onder anderen in gesproken wordt van de „basar of merkt” ²⁾. De naam zelf der kolonie is in die Stukken meestal Cabo de boa Esperance; daarnaast komen voor de uitdrukkingen Cabo de bonne Esperance; Cabo d'boae Spei enz., — woorden die niet anders zijn dan verfranschte of gelatiniseerde variaties op de bij de zeelui onder Portugeeschen

1) Zie verder over hen Wilmot, *History of the Colony of the Cape of Good Hope*, Londen 1869, blz. 115 vlg.; Noble, *Descriptive Handbook of the Cape Colony*, Capetown 1875, blz. 44 vlg.; Snouck Hurgronje, *Mekka II*, blz. 296.

2) De gouverneur Wagenaer spreekt van de „marcktplaets off Besaer, gemeenlijk bij d'onse de passer genoemd” (Kaapsche St. 1666, f. 756 r.) en van den „besaerwachter die met eenen ook bode en dodegraver is” (Ibidem, f. 757 r.). In de Stukken van 1693 (II, f. 128) leest men: „Niemand sal enig vee elders dan op de basar of merkt verkopen.”

naam bekende Kaap. De stichter der kolonie, Van Riebeek, moet als bereisd man het Maleisch-Portugeesch goed gekend hebben. In zijn Dagverhaal laat hij zich een Portugeesch woord ontglippen dat men in Nederland misschien niet zoo dadelijk begrepen heeft. Hij zegt n. l. dat iemand in „sijn dienst ende commando... gemoveert”¹⁾ is, d. w. z. getergd. De zin toont aan dat aan een afleiding van 't Fransche *mouvoir* (die overigens in de 17de eeuw welbekend was) niet gedacht kan worden: wij hebben hier 't Portugeesche werkwoord *moér*, dat nog thans in 't Afrikaansch onder den vorm *mofeer* voortleeft en dat *tergen*, *kwellen* (oorspronkelijk *malen*) beteekent²⁾. Duidelijker nog dan door dergelijke woorden, wordt door de volgende mededeeling van Van Riebeek aangetoond dat in het Kasteel het Maleisch-Portugeesch veel werd gehoord. Eenige menschen die een reis in 't binnenland hadden gedaan, brachten aan 't fort een paar Hottentotten mede die op grooten afstand van de Kaap woonden. Zij werden

1) v. Riebeek III, blz. 304.

2) Het is mogelijk, maar niet zeker, dat Van Riebeek nog een ander Portugeesch woord gebruikte toen hij (I, blz. 234) nieuwtjes *novas* noemde; hier kan ook het middeleeuwsch-latijnsche *nova* bedoeld zijn, dat in dien zin bij du Cange voorkomt. De gouverneur was niet afkeerig van Latijnsche woorden van verdacht allooi: op blz. 540 van zijn Dagverhaal (I), schrijft hij dat hij van plan is „om melckgevende koebeesten aan de getroude *ministers* in pacht offte huyre aen te bieden.”

goed onthaald en men trachtte door middel van hen betrekkingen aan te knopen met de veebezittende stammen uit het binnenland. De gouverneur teekent daarbij in zijn Dagverhaal aan dat hun „onse meeninge door de tolkinne Eva (goed duyts ende redelyck portugees hebbende leeren spreekken) grondigh [werd] te verstaen gegeven, ende gerecommandeert alles haeren Heer recommandabel over te seggen” ¹⁾. Wij zagen reeds hierboven (blz. 23) dat die tolkinne als jong meisje bij Van Riebeek in huis werd opgenomen; ze werd er onderwezen in de beginselen van den Christelijken godsdienst en van het Nederlandsch, maar privaattlessen in vreemde talen zal de gouverneur haar wel niet hebben gegeven; ze moet haar kennis van het Portugeesch dus opgedaan hebben door die taal dikwijls te hooren. Die mededeeling omtrent Eva staat niet op zich zelf. De Kaapsche Stukken maken nog melding van een andere Hottentotin, Sara geheeten, wier leven in menig opzicht aan dat van Eva doet denken. Zij had „van kints gebeente af” bij vrijburgers verkeerd, „en niet alleen voor de bloote kost, maar oock bij sommige voor loon gediend, en haer zulx duslange gesustenteert, daardoor bij gevolge onse Nederduytse en portugaische

1) v. Riebeek III, blz. 404.

taale promptelijk aangenomen ende nae onse lantaerd van clederen en ommeganck gehabitu-eert....” Op haar 24ste jaar pleegde zij zelfmoord; men vond haar „aan haer eigen cabaayband hangende”¹⁾. Uit verontwaardiging dat een „duitse Hottentotinne” zich zoover vergeten had, liet men haar lijk door een ezel naar ’t galgeveld slepen en ’t op een *mik* plaatsen, een paal met twee uitstekende stompjes, waar men de misdadigers na hun dood aan ophing²⁾.

Dat men aan de Kaap reeds in de eerste 12 jaren na de stichting der kolonie gemakkelijk tolken voor allerlei talen vond, zien we uit een bericht van 1664. Een schip wordt gezonden naar Madagascar om de hoofdproducten van dat eiland, rijst en slaven, te halen; de gouverneur Zacharias Wage-naar deelt in zijn instructie aan ’t hoofd der expeditie mede: „indien hier off daer opt gemelte eylandt eenige Europische naties aentreffen en met deselve

1) Kaapsche Stukken 1672, f. 222 v.

2) Zie Winschooten, Seeman, Leiden 1681, op *mik*. Nog thans is ’t woord in de beteekenis „gaffelvormige steunbalk” gewestelijk in Nederland bekend (vgl. Boekenoogen, de Zaaansche Volkstaal); in Zuid-Afrika worden gaffels, door boomtakken gevormd, *mikken* genoemd: „hulle lyf was ongemakkelik seer van di mikke waar hulle di nag in moes deurbreng” (Ons Klyntji III, blz. 177). Het hangen van het lijk in een *mik* was in Indië de gewone poging om de slaven van het onder hen veel voorkomend plegen van zelfmoord af te schrikken. (Vgl. Dagb-Register gehouden in ’t Casteel Batavia over 1653, uitgeg. door Mr. J. v. d. Chys, 1888, blz. 1, 50).

in gespreck comen off yets te doen krijgen moget, gaen onder de thien man die UE. van hier mede gegeven worden drie borsten, die in sulcken geval tot taelmannen off tolcken, 't sy in 't Latijn, Frans, Portugees off Engels gebruycken kunt." En verder zegt hij dat hij medegeeft: „een gedrukt frans als een geschreven duyts en madagascars vocabulaer." Toen eenige jaren later het aantal slaven aan de Kaap veel grooter was geworden, behoefde men dat vocabularium niet meer mede te nemen: in 1683 werd een slaaf gezonden „spreekende niet alleen prompt de Madagascarse maar ook de Portugeese spraack"; een paar jaren te voren had men zich moeten bedienen van zekeren Arabier Simon ¹⁾). Aan de „grensvesting van Indië" kon men zich niet alleen van levensmiddelen, maar ook van tolken voorzien. In een brief uit de Kaap van 1695 wordt

1) Kaapsche St. 1683, f. 571 r.; 1694, f. 181 vlg.; 1682, f. 300 r. In een stuk van 't jaar 1704 (f. 794 r.) worden bij een slavenhandel op Madagascar twee tolken vermeld: Jan de Witt en Zakelle. Veel slavenhandel werd gedreven met den koning van een eilandje aan de kust van Madagascar, Magelage. De koning, een Arabier, „spreekt tamelick de portugese tale, met d'inwoonders arabies, dogh de gemeente met malcander meest de madagascarse spraack. D'inwoondren generen haer met incoopen van slaven, die se aen de hollanders, engelse en arabieren vercoopen." (Kaapsche St. 1677, f. 704 vlg.). De slaven van Madagascar waren veel goedkooper dan die uit onze Oost, maar 't bezwaar was dat men hen in 't begin niet, gelijk de Oost-Indische, kon verstaan (1674, f. 778 v.).

medegedeeld, dat men aan 3 schepen, bestemd naar Indië, had medegegeven als „tolken drie Swarte kettinggangers, in diverse taalen wel ervaren, en soo na omtrent het Zuijdland van geboorte als wij alhier aan de Caab hebben kunnen uytvinden, synde genaamt en in de volgende taalen wel ervaaren, te weten: Aje van Clompong spreekt: Maleyers, Lampioenders, Biema, Sambauwe [Soembawa], Tambora, Tacy, Sauger, Macassaars, Javaans, Portugees, Duytsch; Mongodua van Macassar spreekt: Macassaars, Boganees, Maleyers, Javaans, Goenouw, Amboynees, Portugees, Duytsch; Jongman van Baly spreekt: Javaans, Maleyts, Baly, Portugees, Duytsch”¹⁾). Men ziet dat al deze slaven Maleisch, Portugeesch en Hollandsch spraken; waarschijnlijk is het dat die polyglotten ten minste dié drie talen in het gebruik tot een mengelmoesje maakten.

§ 9. Door 't handelsverkeer was dan de jonge kolonie reeds gemeenzaam met het Maleisch-Portugeesch geworden; dat die mengeltaal nog veel sterker verbreid werd onder de bewoners, is toe te schrijven aan de slavenbevolking. Over die slaven dus thans een enkel woord.

De stichter der kolonie, Van Riebeeck, die bij

1) Ik heb de verschillende talen die opgenoemd worden afgeschreven; misschien is 't lijstje van eenig gewicht voor beoefenaars der Indische talen. De meeste namen zijn duidelijk; wat men te verstaan heeft onder Tambora, Tacy, Sauger en Goenouw moet ik aan 't oordeel van deskundigen overlaten; Sauger is wellicht een schrijffout voor Sanger.

ervaring den werkzamen en soberen aard der Chineezen kende, uitte reeds spoedig na zijn aankomst aan de Kaap den wensch, dat hij, ter bebouwing van het land, gebruik mocht kunnen maken van Chineesche arbeiders. Het laat zich verklaren dat aan werkkrachten groote behoefte bestond en bleef bestaan. Immers een groot deel van de kolonisten waren noodig om het fort en de versterkingen te bouwen en te onderhouden, zij vormden het garnizoen; een ander deel vond een gemakkelijker onderhoud in den handel met de aankomende schepen dan in den zwaren arbeid op het land. Aan Van Riebeeks wensch werd in den eersten tijd niet voldaan, doch al spoedig was de kolonie in 't bezit van slaven, meest uit Madagascar en Indië afkomstig. Hun aantal bedroeg in 1658 niet meer dan 10 of 12 ¹⁾). In dezen toestand kwam den 29sten Maart van dat jaar een gewichtige verandering. Op dien datum kwam het schip Amersfoort aan; 't had aan boord 170 slaven, gelicht uit een aangehouden Portugeeschen slavenhaler, komende van Angola en bestemd naar Brazilië. Den 6^{den} Mei daaraanvolgenden bracht 't jacht Hasselt uit de bocht van Guinea 228 stuks slaven aan, „wesende bysonder fray, cloeck ende lustich volcq” ²⁾). Men had nu

1) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 77 vlg.

2) v. Riebeek II, blz. 385.

slaven, zelfs slaven te veel. Er werden 172 stuks naar Batavia gezonden, ongeveer 90 werden aan vrijburgers op crediet verkocht (tegen 50, 75 of 100 gulden per stuk, „na se groot off cleyn waren”) en de rest hield de Compagnie in eigen dienst. Er waren toen aan de Kaap, naar Van Riebeeck vermeldt, „360 eters, nametlicq: ’t guarnisoen 80, siecken 15, Nederlantse vrouwen en kinderen 20, gesonde ende siecke slaven van de E. Compagnie 98, vrije luyden 51, dito [dus vrijgelaten] ende particuliere slaven en slavinnen 89, banditen [d. i. kettinggangers] 7” ¹⁾. Het aantal niet Europeesche bewoners der volkplanting bedroeg dus meer dan de helft der geheele bevolking en van die kleinste helft was nog een deel, zij ’t ook in dien tijd een klein deel, niet van Hollandschen oorsprong; denkt men nu nog aan den invloed dien ’t scheepvaart-verkeer moest hebben, dan zal men moeten toegeven dat de omstandigheden bijzonder gunstig waren voor ’t ontstaan van een mengeltaal. Kolbe ²⁾ zegt dat aan de Kaap allerlei talen en landaarden worden aangetroffen, „zonder zelfs van de Hottentotten gewag te maken. Men vind dienvolgens Hollanders, Hoogduitschers, en onder deselve die uit Pruisse, Pomeran, Brandenburg, Saxen, Franken-

1) v. Riebeeck II, blz. 407.

2) Nauk. Beschr. I, blz. 70.

land, Swaben, Westphalingen en Switzerland herwaarts zijn afgezakt; wijders Sweden, Denen, Polen, Portugeezen, Franschen, Italianen, Engelschen, Ongaren en anderen, welke, als men ze alle tegelijk en niet een ieder in 't bijzonder in zijne taal hoorde spreken, ... het zekerlijk de verwarring der talen bij het bouwen van den toren van Babel andermaal zoude vertonen". Dan volgt dat men zich kan redden „voornamelijk met de Hollandsche of beter de Portugeesche nevens de Maleische talen" enz. De voorstelling van Kolbe zou zelfs voor zijn tijd (1705—1713) onjuist zijn, als men niet er onder verstaan moest dat de bevolking der schepen zoo bont was. De vrijburgers waren niet zulk een mengsel van volken.

De pas verkregen slaven trachtten, nadat ze van de ongemakken der reis wat bekomen waren, in grooten getale weg te loopen. Ze hadden een duistere voorstelling dat ze, door naar het Noorden te vluchten, weer in hun vaderland terug konden komen. Bij Van Riebeek lezen we telkens van troepjes van 5 tot 16 slaven die er van door gingen; vooral de slaven der vrijburgers hadden vaak gelegenheid om te ontsnappen ¹⁾. De meeste kwamen

1) v. Riebeek II, blz. 410, 414, 417, 426, 428, 488. — Als 't bekend werd dat een slaaf weggeloopt was, woei van het Kasteel een blauwe vlag. In de Kaapsche Stukken wordt herhaaldelijk die blauwe vlag vermeld (b. v. 1695 II, f. 773).

echter òf vrijwillig terug òf werden teruggebracht. Men zag in dat die vluchtelingen een ernstig gevaar voor de kolonie konden worden indien ze zich vermenigvuldigden, en vooral indien ze zich verenigden met de Hottentotten, met wie ze meer „quaet souden cunnen doen als honderdmael soo veel Hottentoos, . . . vermits den Europischen oorlog in Guinea sommige wel bij geweest zijn”¹⁾. Met de Hottentotten konden de slaven het echter van den aanvang af niet vinden; zij lagen er altijd mee overhoop en waren zoo op ze gebeten dat ze hen, zegt Van Riebeek, wel wilden eten²⁾; van hun kant brachten somtijds de Hottentotten weggelooopen slaven terug³⁾. Hoewel nu de slaven om zeer begrijpelijke redenen alles op 't spel zetten om hun vrijheid te herkrijgen, werden ze daar in dien eersten tijd niet toe gebracht door slechte behandeling. De Hollanders meenden het recht te hebben de negers als slaven te gebruiken, omdat deze heidenen waren; bekeerden ze zich, dan kregen ze de rechten van Christenen. Een gevolg van deze beschouwing was dat huwelijken tusschen Europeanen en slavinnen in den beginne niet verboden waren. Reeds in 1656 wordt gemeld dat Jan Wouters huwde met

1) v. Riebeek III, blz. 187.

2) v. Riebeek III, blz. 78; II, blz. 412.

3) v. Riebeek II, blz. 427.

Catharina van Bengalen, een vrijverklaarde slavin; in 1658 trouwde Jan Sacharias van Amsterdam, oud 27 jaren, met Maria, geboortig van Bengalen, oud 20 jaren, „gewesene slavinne van den sieckentrooster Pieter van der Stael, ende door voors. Jan Sacharias tot dien eijnde vrijgecocht”; dit huwelijk werd toegestaan daar „Maria de Nederduytse tale volcomentlijcq niet alleen verstaet, maer oocq duydelijcq spreeckt ende al tamelijcke kennisse Christi en der gereformeerde religie is hebbende” ¹⁾. Ook buiten huwelijk moeten in dien tijd de Europeanen veel omgang gehad hebben met slavinnen. Mc. Theal ²⁾ deelt mede dat in 1671 drie vierden der uit slavenmoeders geboren kinderen kleurlingen waren. Isbrand Goske, die als zaakgelastigde der Oost-Indische Compagnie in 1671 de Kaap bezocht, oordeelde dezen toestand zoo schandelijk voor de blanken, dat hij wettelijke maatregelen daartegen invoerde. Hij bepaalde ook uitdrukkelijk dat kleurlingen niet in slavernij mochten blijven. 't Zelfde beval Petrus Hackius, die evenzeer veroordeelde 't „onechtig leven met slavinnen”; hij wilde daarom 't huwelijk van slaven onder elkaar (mits ze eerst gedoopt werden) bevorderen ³⁾. In 1685 werd „bij publicq placacet verbooden aan alle

1) v. Riebeeck II, blz. 446. Vgl. Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 58.

2) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 182.

3) Kaapsche St. 1671, f. 823 r.

vrije ingesetenen van de Caeb mitsgrs. 's Compagnies dienaeren haerselve van de slavinnen te onthouden op poene dat d'Eerste op slaverandsoen een half jaer aen de gemeene werken zal arbeiden, en d'andere verbeuren een jaer gagie; en dat, bij sooverre van soodaenige vermenginge kinderen mogte komen, de vaders sullen gehouden weesen tot jaarlijks onderhoud van sodaenig kint te betaelen honderd daelders, sonder dat deselve sullen mogen uyt het land vertrekken, als bevoorens te hebben gestelt suffisante cautie tot soodaenige kinderen bequaem sijn haer kost selver te konne winnen, en bij gebrek aan dien de vaders gehouden weesen voor gemelde kinderen met haeren arbeyd de kost te verdienen, opdat hierdoor een afschrik mooge gegeven worden" enz. In dat jaar toch werden „onder het getal van slaven bevonden 32 soonen en 26 Dogters van Duytse vaders geteelt, waer omtrent de Edele Compagnie geen gedachten kan hebben haer als slaven in de dienstbaerhijt te houden, alhoewel groote reedenen van mitsnoegt te weesen, men daer teegen geen beter sorge gedraegen heeft" ¹⁾). Langzamerhand kwam men echter tot an-

1) Theal, Belangr. Hist. Dokum. I. 1, blz. 25. In de „Nieuwe Algemeene Beschrijving van de Kaap de Goede Hoop" (Amsterdam 1777) wordt gemeld (blz. 303) „dat veel boeren hun slaven niet laten doopen omdat ze niet Christenen als slaven willen ge-

dere inzichten omtrent de slaven. Men ondervond dat die vrijverklaarde slaven een lui en werkeloos leven leidden en bij ouderdom of ziekte ten laste der gemeenschap kwamen, daar ze van geen zorg voor de toekomst wisten; derhalve was reeds in 1682 de emancipatie van slaven, die vóór dien tijd veelvuldig plaats had, zeer beperkt geworden. Ook werd toen het huwelijk van Europeanen met vrijverklaarde slavinnen verboden; met kleurlingen mocht men nog trouwen ¹⁾. Er waren toen echter reeds vele vrijverklaarde slaven; in 1691 worden er door Mc. Theal 50 vermeld, met 60 à 70 kinderen ²⁾. Die vrije zwarten hadden dezelfde politieke rechten als de Europeanen, maar in 't maatschappelijke leven was de scheiding groot. Men noemde hen met een Maleisch woord *Mardijkers* ³⁾; slaven die in dienst van hooge Indische ambtenaren een reis naar Holland gedaan hadden en op hun verzoek weder naar Indië gezonden werden, moest men „persuaderen om desgenegen zijnde sig als *Mardij-*

bruiken". Deze oplossing van de moeielijkheid herinnert aan de oude bepaling van 't Grieksche en Romeinsche recht volgens welke de tot slaaf geworden stamgenoot niet het eigendom mocht blijven van den schuldenaar, maar in den vreemde moest worden verkocht. Ten allen tijde leidt de praktijk tot transigeeren!

1) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 267 vlg.

2) Theal, Hist. of S. Afr. I, blz. 365.

3) Zie over hen de Haan, Uit Oud-Batavia. De Portugeesche Buitenkerk. Haarlem—Batavia, 1898. blz. 13, en Veth, blz. 110 vlg.

kers hier [aan de Kaap] t'erner en neder te setten" ¹⁾).

De aanvoer van slaven was intusschen doorgaan, en in dien tijd bezaten de kolonisten 285 mannelijke slaven, 57 vrouwelijke en 44 slavenkinderen; van den noodlottigen invloed dien het gebrek aan vrouwen op de slavenbevolking had, geven de Processtukken uit de Kaap stuitende staaltjes. In 1716 bevonden zich aan de Kaap, blijkens een opgaaf van 't Gouvernement aan de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, ongeveer 700 vrijen tegen ruim 1300 slaven, een verhouding die niet veel verschilt van den toestand in 1658 ²⁾).

Welke taal spraken nu deze slaven en Mardijkers? De meesten hunner waren afkomstig van Madagascar, Ceylon, Bengalen, Coromandel, Malabar, of wel van de Westkust van Afrika, uit Angola en de Bocht van Guinea ³⁾. Hun landstalen waren dus

1) Zoo bepaalde een order van Rijklof van Goens van 1657, vermeld in Kaapsche St. 1695 II, f. 284.

2) Kaapsche St. 1716, f. 459 v. In 1717 zagen sommigen reeds de nadeelen in aan het bezit van slaven verbonden en er werd ernstig overwogen of het niet beter was naar vermeederding van 't aantal vrije, blanke arbeiders te streven. De meerderheid van 't Kaapsche gouvernement dacht er echter anders over en in de volgende jaren nam de invoer van slaven nog toe (Theal, Hist. of S. Afrika I, blz. 436; vgl. II, blz. 51, 338).

3) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 70. De groote meerderheid kwam uit het Oosten; de slaven van de Goudkust, de eerste bezending waarvan hierboven sprake was, waren evenzeer met een soort gebroken Portugeesch vertrouwd als de Aziaten. Over den aard en

zeer verschillend. Eén taal spraken en verstonden ze echter allen, en die taal was het Portugeesch. Kolbe getuigt dit ten duidelijkste. Hij zegt: „niet-tegenstaande ik hebbe gezegt, dat zij niet eenerlei taal hebben, zoo moet ik echter de Portugeesche daar van uitzonderen, om dat zij, zij komen van waar zij komen, schier allen dezelve verstaan en spreken, ten minsten in korten tijd van elkander leeren” ¹⁾. Wie met hen in aanraking kwam — en dat was iedereen die eenigen tijd aan de Kaap vertoefde — diende hun Portugeesch te kennen. Kolbe ²⁾ deelt dan ook mee dat hij, na 't Hollandsch geleerd te hebben, dat hem in den beginne 't meest behaagde, wjl hij „anders de Predikaties niet wel konde verstaan” iets geleerd heeft van de Portugeesche taal, „zoo dat (zegt hij) ik eischen konde, hetgeen ik van noden had, en niet hoefde beducht te zijn, dat ik van de slaven zoude bedrogen worden”. De slavinnen of Hottentotsche kindermeiden, aan wier zorgen de kinderen werden toevertrouwd, waren volgens Kolbe ³⁾ „goede spraak-

de verspreiding van dat Portugeesch op Afrika's Westkust, dat eeuwen lang voor Hollanders en Denen in die streken de handelstaal uitmaakte, zie men Schuchardt, Zeitschr. für rom. Philol. XII (1888), blz. 244 vlg.

1) Kolbe, Nauk. Beschr. II, blz. 150.

2) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 71.

3) Kolbe, Nauk. Beschr. II, blz. 317. Heel correct was 't Hol-

meesteressen om 't kind de moedertaal of ten minste de Portugeesche taal, die door gansch Indië gemeen is en als de hoofdtal in deze landen aangemerkt wordt, als met de moedermelk te doen inzuigen". Die slavenbevolking werd, voor zoover ze niet het eigendom was van vrijburgers, in den eersten tijd gehuisvest in het Kasteel. Zacharias Wagenaer klaagt er in 1664 reeds over dat ze daar „een bequaem pakhuys voor onse provisien beslaan" en dat, als er nog meer slaven uit Madagascar komen, men zal moeten overgaan tot het oprichten van een loods of woning, „dewijle die rechtevoort nergens onder dack soudén weten te plaetsen" ¹⁾. Dit laatste geschiedde ²⁾. Van Kolbe hebben we een zeer uitvoerige beschrijving van dat slavenlogies ³⁾.

landsch of Portugeesch van die kindermeiden natuurlijk niet, „weshalve ook de kinderen alhier in den beginne zeer barmhertig Duitsch spreken, bijna als de Franschen welke de Duitsche taal leeren". Met die Franschen bedoelt Kolbe waarschijnlijk de in 1688 gearriveerde Hugenoten, die, dat laat zich verklaren, in 1704 nog zeer verbasterd Hollandsch spraken. 't Is opmerkelijk dat Kolbe, die zoo uitvoerig over de taal der slaven en der kindermeiden spreekt, van dat Hollandsch der Hugenoten slechts op deze ééne plaats, en zoo ter loops, gewaagt. Als 't Fransch dier vreemdelingen grooten invloed had gehad op 't Hollandsch der kolonisten, zou Kolbe in zijn tijd daar toch wel iets van gemerkt hebben. Ten minste mocht men in dat geval verwachten, dat hij b.v. 't veelvuldig gebruik der Fransche taal in de kolonie vermeldde.

1) Kaapsche St. 1664, f. 788 r.

2) Theal, Belangr. Hist. Dok. I. 1, bl. 24.

3) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 395; II, 247.

In 't midden was een groote binnenplaats, waar de slaven konden koken, daaromheen waren kamertjes, geheel of gedeeltelijk afgesloten; de slordigheid en luiheid der slaven, die zelfs voor eigen voeding of ligging geen arbeid, tenzij gedwongen, verrichtten, maakten dit verblijf tot een broeinest van ziekten en ondeugd ¹⁾. Het bijeenwonen bevorderde echter ten eerste 't ontstaan of de handhaving van een taal die als algemeene slaventaal door lieden van allerlei kleur verstaan en gesproken werd. Het Portugeesch werd voor de slaven van verschillenden landaard de taal waarvan zij zich uitsluitend bedienden, zoó zelfs dat ze hun moedertaal er door vergaten; dit mag men opmaken uit de mededeeling van Kolbe, die vertelt hoe een slaaf die geradbraakt werd, uitriep: *Ago por bebe* (Portugeesch: *agua por beber*, water om te drinken) en een ander die levend verbrand werd, in articulo mortis telkens schreeuwde: *O Deos mio pay* (Portugeesch: *Deus mio paẽ*, O God mijn vader) ²⁾. Die eerste kreet vooral toont tevens aan wat voor Portugeesch die slaven spraken, hoe hun taal iets anders was dan het Europeesche Portugeesch; een vermelding van verschillende korte

1) Theal, Hist. of S. Afr. II, blz. 81: „The Company's slave lodge in Capetown was a sink of vice”. Die slaven waren de liederlijkste van de kolonie.

2) Kolbe, Nauk. Beschr. II, blz. 435, 439.

gezegden, ons in de stukken uit de Kaap overgeleverd, zal dat nog duidelijker maken en tevens het *bewijs* leveren dat de slaventaal het Maleisch-Portugeesch was, bijna geheel overeenkomende met het door Schuchardt bestudeerde Kreoolsch, dat thans nog op enkele plaatsen van Java gesproken wordt. In mijn Voorbericht heb ik reeds verklaard hoe het komt dat wij slechts enkele staaltjes van dat aan de Kaap gesproken Maleisch-Portugeesch over hebben; voor ons doel zijn die weinige echter toereikend.

In 1693 wordt een Malabaarsche slaaf die zijn meesteres had vermoord, voor de justitie gebracht, die dreigde hem, anderen ten spiegel, armen en beenen te zullen breken. Hij antwoordt: „*Masque*, 't welk sooveel te seggen is als dat hij sig des weinig kreunde” ¹⁾. Dit woord komt in de stukken uit de Kaap herhaaldelijk voor, en meestal in den vorm *maski* (*masky*) en in dezelfde beteekenis: *wat dan nog*; 't is van Portugeesche afkomst en leeft thans nog in het Maleisch en Javaansch in de beteekenis *hoewel, ofschoon*. Meer dan dit enkele woord zegt het volgende zinnetje: „*Catsioor bös loge möre*, ofte hond gij sult sterven”. Het komt voor in de Stukken uit de Kaap van 1706 ²⁾. Het is wel de moeite waard er wat langer bij stil te staan. Een slaaf, Pieter van

1) Kaapsche St. 1693 II, f. 166 v.

2) Kaapsche St. 1706, f. 640 vlg.

de Kust (vermoedelijk Malabaar of Coromandel) genaamd, staat terecht, beschuldigd van aan een vrijburger een verraderlijken hak met een bijl op 't hoofd te hebben gegeven onder den hierboven vermelden uitroep. Die woorden bewijzen het moorddadig opzet, ze worden daarom in het geding op verschillende plaatsen, tot vier malen toe, herhaald, terwijl in andere gevallen gewoonlijk niet de eigen woorden der beschuldigten, maar de vertaling er van in het Hollandsch aangehaald worden. De tittels op de o's van *bös* en *möre*, dienen om de verdubbeling van dien klinker aan te geven; zoo leest men elders *herwärts* voor *herwaarts* ¹⁾ enz. Het eerste woord is het Portugeesche *cachorro*: *jonge hond*, voorts *brutale vlegel*. In de teksten door Schuchardt ²⁾ uitgegeven, komt het voor als *catjoor*, *hond*. *Boos* (of *vosse*) is in het Maleisch-Portugeesch volgens denzelfden geleerde (blz. 101) het persoonl. voornw. van den 2^{den} persoon enkelvoud. *Mooree* is 't Portugeesche *morrér*, dat alweer in denzelfden vorm wordt teruggevonden in 't Maleisch-Portugeesch (b.v. *bada ja mooree*, das Nashorn [Maleisch *badak*] ist gestorben, Schuchardt Kreol. Stud. IX, blz. 36), en wat nu eindelijk de omschrijving van het futurum (*morrá*) betreft door middel van *loge* (voor *logo*,

1) Kaapsche St. 1722, f. 288 r.

2) Kreol. Stud. IX, blz. 132.

dadelijk), ze stemt volkomen overeen met 't Maleisch-Portugeesche futurum, zooals blijkt uit het door Schuchardt geciteerde: *eo lo faay*, ik zal doen (Kreol. Stud. IX, blz. 101, cf. blz. 102). De slaaf zei dus: *Hond, jij dadelijk sterv(en)*. Zijn taal was een verbasterd Portugeesch, maar niet de individueele schepping van een enkel persoon die gebrekkig Portugeesch kende of een hem vreemde taal moest spreken, doch een idioom dat, blijkens de getuigenis van het Maleisch-Portugeesch van onzen tijd, door geheel Indië op ongeveer dezelfde wijze gebruikt werd, 't was m. a. w. even goed een taal als 't Engelsch of 't hedendaagsch Afrikaansch er een is.

In de Processtukken die in 1747 over werden gezonden, komt 't verhaal voor van een slaaf die een medeslaaf had gedood en daarna bij de huisvrouw van zijn meester kwam binnenloopen onder 't roepen van: *Jacob ja morree, Jacob ja morree* ¹⁾, d. w. z. *Jacob reeds sterv(en)*, voor: Jacob is dood; want volkomen op dezelfde wijze wordt in 't Maleisch-Portugeesch de verleden tijd gevormd; men herinnere zich slechts den zin die op de vorige bladzijde werd aangehaald: *bada ja mooree*. Uit hetzelfde jaar dateert de mededeeling dat een slaaf

1) Kaapsche St. 1747, f. 785 v.

van de kust van Malabaar die een dolksteek ontving, in 't *Portugeesch* uitriep: „o God, de darmen hangen mij al het lijf uit”, en evenzeer het bericht dat eenige slaven uit Sambowa, Padang en Bengalen een opzichter uitscholden met *Portugeesche* scheldwoorden; elders vernemen we dat een Hottentottin die door den knecht van een burger geslagen werd, naar den „jongen (d. i. slaaf) bij wien zij 't houd” loopt, en dat deze den knecht en den vrijburger in 't *Portugeesch* uitscheldt ¹⁾). Ongelukkig wordt hier, en op vele andere plaatsen waar slaven in processen voorkomen, niet de oorspronkelijke tekst van 't geen ze gezegd hebben medegedeeld.

✓ Dat het Portugeesch der slaven gemakkelijk door de kolonisten verstaan werd, behoeft èn uit den aard der zaak niet veel betoog (de slaven zouden immers anders al spoedig die taal verleerd hebben), èn 't wordt verklaard door 't geen hierboven gezegd werd betreffende diezelfde taal als haven- en zee-manstaal. Aan den anderen kant blijkt uit diezelfde Processtukken, dat de slaven behalve hun Portugeesch ook Hollandsch verstonden. Nergens toch wordt gewag gemaakt van tolken in de talrijke gevallen waarin slaven als getuigen of beschuldigten voorkomen. Wel komen tolken voor in een proces

1) Kaapsche St. 1747, f. 818 v.; 965 r.

gevoerd tegen een Chineesche dievenbende die gedurende 4 jaren zich aan allerlei rooverijen had schuldig gemaakt ¹⁾). Die 7 Chineezen woonden in 't slavenlogies; van eenige wordt gemeld dat ze uit Indië waren gebannen. Maleisch kenden ze blijkbaar en ook Portugeesch, of liever de eigenaardige verbastering er van die wij hierboven bespraken. Doch ofschoon ze reeds geruimen tijd aan de Kaap hadden vertoefd, schenen ze nog niet voldoende Hollandsch te hebben geleerd. Immers, men leest dat een hunner zijn schuld beleet „door vertaling van den Mandadoor over 's Compagnie's Metselwerk Joannes Kemp, benevens den slaaf Hercules van Macassar”; hij compareert ten tweedenmale en „zijne vorenstaande confessie iterative wijze in het nederduyts en bij translaat in de Maleydse en Portugeese taalen ²⁾), van woorde tot woorde duydelyk voorgelezen ende beduyd zijnde, verklaarde volkomen te perzisteeren”. Hetzelfde geschiedt ten derdenmale: „zijne voorenstaande gerecolleerde confessie, eyn-delyk en nogmaals van woorde tot woorde zoo in de maleydze als portugeeze taale grondig voorge-

1) Kaapsche St. 1706, f. 504 vlg.

2) De tolken van het gerechtshof hebben dus èn Maleisch èn Portugeesch gesproken; 't blijft de vraag hoe dat Portugeesch van den mandadoor Johannes Kemp geluid zal hebben! Vermoedelyk niet veel anders dan de staaltjes der slaventaal hierboven aangehaald.

houden, en in de neederduytsche taale nogmaals voorgeleesen zijnde, die hij confessant getuygde voor het meerengedeelte te verstaan, verklaarde daarbij ten volle te perzisteeren". Nadat nu twee Chineezen bekend hebben, worden hun bekentenissen aan de overige vijf Chineezen „articul tot articul voorgehouden en vertaald". 't Is niet aan te nemen dat die Chineezen zoo hardleersch waren in vergelijking met de overige slaven; de verklaring van hun geringe kennis van 't Hollandsch zal wel te zoeken zijn in de omstandigheid dat zij als arbeiders der Compagnie minder in aanraking kwamen met de vrijburgers dan de particuliere slaven, tot welke categorie de meeste der in de processtukken voorkomende slaven behooren.

§ 10. We moeten thans nog aantoonen dat de kolonisten niet alleen het Portugeesch hunner slaven *verstonden* maar het ook *spraken*. Het zeer waarschijnlijke van die stelling zal wel niemand ontkennen die het tot hier toe aangevoerde heeft gelezen, en met mij gelooft dat alleen een taal waarin zoo wel slaaf als heer spreekt zoó lang blijft bestaan; ik kan echter ook een sprekend bewijs van de juistheid der hypothese geven. In 1699 weten eenige vluchtelingen van een vrouw „gekookt vleesch met Patattos" te krijgen; die vrouw spreekt met hen Hollandsch, doch zegt tegen haar slaaf Welkje

„in de Portugeesse taal: *Welkje, trie acqui sal com pimenta*, dat is: krijgt hier wat sout en peper” ¹⁾.

De verklaring van dit verbasterd Portugeesch is weer gemakkelijk te vinden met behulp van Schuchardt's werk: *trie* (in plaats van *traze*, imperat. van *trazér*, brengen) is het Maleisch-Portugeesche *tri*, *tres* ²⁾; de overige woorden (*acqui* = *aqui*, hier) leveren niets bijzonders op. Nu mag men natuurlijk niet uit zulk een toevallig bewaard gezegde afleiden, dat de kolonisten *altijd* tot hun slaven Portugeesch spraken; veeleer moet men aannemen dat zij dat alleen deden wanneer hun slaven nog slechts kort bij hen aan huis waren en 't Hollandsch nog niet voldoende verstonden. Doch 't is duidelijk, dat bij den voortdurenden aanvoer van slaven, nog al vaak een burger zulk een nieuweling in zijn dienst kreeg en derhalve ook in zijn eigen huis telkens gelegenheid had zijn Maleisch-Portugeesch niet te verleen.

De groote menigte slaven die in 1658 aangevoerd werden uit Angola, vormden ook door hun taal een gevaar voor 't zuiver Hollandsche karakter der kolonie, evengoed als later de Hugonoten dat zouden doen. Den invloed der Franschen kon men echter zeer gemakkelijk tegengaan daar dit vreemde element niet telkens door nieuwen aanvoer versterkt werd,

1) Kaapsche St. 1699 I, f. 462 v.

2) Schuchardt, Kreol. Stud. IX, blz. 16.

er ook geen blijvende reden bestond tegen vermenging met de overige blanke bevolking door huwelijk, en vele Hugonoten reeds Hollandsch kenden vóór ze in Afrika kwamen. De slaven daarentegen vormden een afzonderlijk geheel, en toen zij aan de Kaap voet aan wal zetten, zal misschien geen enkele een woord Hollandsch hebben verstaan. Van Riebeek zag het gevaar duidelijk in en nam aanstonds maatregelen om aan de vreemdelingen de noodzakelijkste kennis van 't Hollandsch eigen te maken. Hij teekent den 16^{en} April 1658 in zijn Dagverhaal ¹⁾ aan: „Is begonnen ordre te stellen op het school houden voor de Angoolse compagnie-slaven ende slavinnen, per Amersfoort uyt de Portugese prijs becomen, welcq school te houden des morgens ende 's namiddags den sieckentrooster Pieter van der Stael van Rotterdam, beneffens sijn cranckbesoekers bedieninge is opgeleyt, te meer dewijl seer goed ende prompt is in 't lezen van recht Hollants Nederduyts; ende omme de gemelde slaven te beter tot het school ende hooren ofleeren van de cristelijke gebeden te animeeren, is mede belast na 't eyndigen aan elcq een croessjen bran-

1) v. Riebeek II, blz. 374. 't Waren voor een zeer groot deel „kleyne meisjes en jongens, van welke (zegt de schrijver, blz. 365) voor een jaer 4 à 5 noch weynigh dienst zal te trekken wesen”.

dewijn ende 2 duym tabacq te geven". De eigenaardige belooning die deze leerlingen kregen, toont aan dat het onderwijs ook voor volwassenen of ten minste bijna volwassenen bestemd was; Van Riebeeck wenschte ongetwijfeld die slaven tot christenmenschen te maken, maar van grooter belang zal toch wel in den eersten tijd geweest zijn dat ze Hollandsch leerden. Intusschen, de school schijnt spoedig gesloten te zijn, en wanneer ze weer geopend wordt is er alleen sprake van het onderwijs aan kinderen.

In 1665 ¹⁾ wordt aangeteekend: „een school opgerecht, daerin 24 soo duytsche als swarte kinderen dagelijcx geleert ende in de kennis van Godts Woort neerstich onderwesen werden". Niettemin werd ook de hand gehouden aan 't onderwijs der volwassenen, waarbij 't onderricht in de Christelijke geloofsleer verbonden werd aan 't bevorderen der kennis van 't Hollandsch: „alle Cies lijfeigenen zijn gehouden, so wel bejaerde als onbejaerde, tot het aanhooren van Christelijke gebeden, alle avonden eens en Sondags tweemaal, dat men ook tragten moet in woorden den voorlezer overluyt naeteseggen, verstaende dit in de Nederduytsche tael invoege als omtrent derselver kinderen geschiedt, om also te beter in haer memorie te krijgen 't geen zij horen,

1) Kaapsche St. 1665, f. 78.

op hoope daardoor meer en meer opgeweekt werdende tot de gewenschte gelucksaelicheyt mogen geraecken" ¹⁾). Het onderwijs aan de kinderen wilde echter maar niet vlotten, naar 't schijnt door gebrek aan een goeden meester. In 1677 wordt er reeds weer geklaagd dat er geen school was, en bericht dat men nu eindelijk een jongen borst heeft gevonden die geschikt was om de kinderen wat te leeren. „Present zijn er al 11 duytsse kinders die dagelijks school komen, behalve 4 slaven dito's die tog te kleyn zijn om dienst te doen; die 't gaauste van verstant zijn sullen wij bij de school houden om de andere slaven met 'er tijt te onderwijsen" ²⁾). Iets later, toen men zijn illusies omtrent het beschaven en kerstenen der slaven wat verloren had, werden niet langer de kinderen der kolonisten en die der slaven te zamen onderwezen. 't Schijnt dat men toen geruimen tijt het onderwijs der eerste aan 't initiatief der ouders heeft overgelaten. De verordening van 1685, die afgedrukt is bij Mc. Theal in zijn „Chronicles of Cape Commanders" ³⁾, bepaalt o. a. dat (art. 4) „alle andere slaaven of Duytsen" niet in de school worden toegelaten en (art. 7) „geen blanke kinders en sullen in de school aangenomen worden".

1) Kaapsche St. 1671, f. 823 v.

2) Kaapsche St. 1677, f. 24 v.

3) Capetown 1882, blz. 332.

Intusschen deed men niet alleen door middel van het onderwijs moeite om die talrijke, Portugeesch sprekende slavenbevolking te brengen tot het spreken der Hollandsche taal. In 1658 decreteerde Van Goens, als gecommitteerde der Heeren Zeventien aan de Kaap aanwezig: „de Portugeese tael mogen Slaven niet spreken, nog ondermalcander nog tegens vremde of nederlanders” ¹⁾. Maar door strenge bepalingen kan men geen natuurlijken toestand wijzigen: de slaven kenden nu eenmaal veel minder van de Hollandsche taal dan de kolonisten van het Portugeesch der slaven en eerst langzamerhand kon daarin verandering

1) Deze voor ons onderwerp hoogst merkwaardige bepaling vond ik vermeld in een lijst van verordeningen, gemaakt tusschen 1652 en 1690 (Kaapsche St. 1695 II, f. 279 v.). In Indië nam Van Goens insgelijks maatregelen die tot doel hadden „de voortzetting en vast-stelling der Nederduitze taal, en daarentegen de vernieling en abolitie van de Portugeese spraak”. Veel wetenswaardigs over 't gebruik der Portugeesche taal in Indië is verzameld door den heer de Haan (zie boven, blz. 52, aant. 3). Hij toont aan hoe machtig gedurende de 17de en 18de eeuw 't Portugeesch in Indië was. In 1641 drukte de Regeering haar vrees uit dat „het Portugeesch eyndelijk de overhant nemen ende onse vaderlantsche tale t'eenemael onderdrukken” zou, en in 1674 schreef Maetsuycker dat de lingua franca de overhand had. Volgens den heer de Haan was 't gebruik der Portugeesche taal in de eerste helft der 18de eeuw in Batavia zóo toegenomen, dat het Nederlandsch er bijna geheel door verdrongen werd en dat de Regeering den strijd er tegen als hopeloos moest opgeven. De laatste predikant der Portugeesche gemeente te Batavia overleed in 1808 (de Haan, t. a. p. blz. 14, 42, 46).

worden gebracht. Beter dan het decreet van Van Goens zullen bepalingen gewerkt hebben gelijk wij er kennen uit de instructie aan Commandeur van der Stel, door den Gecommitteerde Van Rheeде, dateerende van 1685 ¹⁾. Daar lezen we dat een kind, geboren uit een Hollandschen vader en een slavin, als het 25 jaar geworden was, „prompt Nederduytsch” sprak, zijn belijdenis had gedaan en in zijn onderhoud kon voorzien, vrijgelaten kon worden. Op dezelfde voorwaarden kon aan een van buiten aangevoerden slaaf de vrijheid worden verleend als hij 30 jaren oud was, en aan een aan de Kaap geboren slaaf, wanneer hij den leeftijd van 40 jaren had bereikt. Zoo stelde men kennis der Hollandsche taal als eerste voorwaarde tot het verkrijgen der vrijheid, men maakte er een krachtig werkende premie van ²⁾. We hebben echter gezien dat al die maatregelen van de regeering, ten minste in de eerste tijden, weinig van haar doeltreffendheid lieten blijken; niet alleen de aanhalingen uit Kolbe, maar ook 't geen getuigd wordt in de stukken uit de Kaap van 1747 (zie hierboven, blz. 59) toonen

1) Theal, Belang. Hist. Dok. I, 1, blz. 26, 41.

2) De Portugeezen hebben in hun Aziatische Koloniën nog veel krachtiger gepoogd hun taal bij slaven en inboorlingen ingang te doen vinden, maar hun tyrannieke bepalingen mochten weinig baten. Zie hierover Schuchardt, Zeitschr. für rom. Philol. XIII, (1889), blz. 504 vlg.

aan dat door de slaven hun Portugeesch nog lang gesproken werd. Toch is op den duur het gebruik van die taal in de Kolonie afgenomen en zelfs geheel verdwenen; Portugeesche woorden worden thans niet in zeer grooten getale in het Afrikaansch aangetroffen. Indien we echter geslaagd zijn in ons betoog, dat het gebroken Portugeesch door de bewoners der Kaapkolonie eens niet alleen begrepen maar ook, naast het Hollandsch, gesproken werd, dan mogen we verwachten dat de invloed van die taal op 't Hollandsch der Kolonisten zeer groot geweest is. Het zal ons dan zeer aannemelijk zijn geworden dat de eigenaardigheden van het tegenwoordige Afrikaansch voor een belangrijk deel verklaard moeten worden uit den bouw van dat Indische Portugeesch, dat eerst gesproken werd als haventaal en dat zijn verbreiding en lang bestaan te danken had aan de omstandigheid dat het de taal was der slaven.

§ 11. Verschillende oorzaken hebben het langzaam verdwijnen der Maleisch-Portugeesche taal bewerkt. Eéne ervan is wel gelegen in het verminderen van de macht der Portugeesche natie in Oost-Indië; meer en meer werd haar taal verdrongen door het Maleisch en in onze Oost door het Nederlandsch. Zoo werd langzamerhand de verkeerstaal gewijzigd in de gewesten waaruit in de 18de eeuw de slaven werden aange-

voerd en evenzeer won in de haventaal het Maleische element in kracht, op zijn beurt later overvleugeld door het steeds veldwinnende Engelsch. 't Behoeft ons dan ook niet te verbazen dat in de taal van heden de vreemde woorden vooral aan 't Maleisch en nog meer aan 't Engelsch zijn ontleend. Den grooten invloed dien deze laatste taal in onze eeuw heeft gekregen, toen het land een Engelsche kolonie werd, laat ik hier onbesproken, daar het niet tot het eigenlijk onderwerp van dit onderzoek behoort en 't buitendien als bewezen mag gelden dat de bouw van 't Afrikaansch reeds vóór het einde, of zelfs het midden, der 18de eeuw zijn beslag had gekregen.

Ook in Afrika zelf veranderde de stand van zaken. Toen de kolonie zich meer en meer uitbreidde, en reeds 50 jaar na de stichting vele nederzettingen van blanken in 't binnenland werden aangetroffen, verloor de factor die bezig was het Nederlandsch tot Kreoolsch te maken aanzienlijk aan kracht. De invloed der bonte haventaal hield op en de slaven die op de verspreid liggende hoeven woonden, waren afgescheiden van de talrijke, steeds zich vernieuwende bevolking in het groote logies waar de slaven der Compagnie leefden. Wel verre dus van op de taal hunner meesters den invloed van eertijds te oefenen, namen zij meer en meer het Hollandsch

van dezen over, dat echter toen reeds belangrijk moet hebben afgeweken van de taal die men in 't moederland sprak. Zoo werd het proces der taalverwording gestuit. Nog andere redenen bestonden waarom het Hollandsche element de zege behaalde in den taalstrijd. In de eerste plaats waren de Europeesche vrouwen die in de 18de eeuw in de kolonie kwamen, alle van Hollandsche afkomst (zie hierboven, blz. 31); dan werd door de kolonisten niet slechts in officieele stukken, maar ook, 't geen veel belangrijker is, in de Kerk en bij den huisgodsdienst onverbrekkelijk vastgehouden aan de Hollandsche schrijftaal. Ook aan het onderwijs werd langzamerhand meer de aandacht gewijd. Aan de Kaap, te Stellenbosch en aan de Paarl waren in 1739 scholen; op de afgelegen hoeven leerden de kinderen lezen en schrijven van meer of minder bevoegde onderwijzers, vaak gewezen soldaten of matrozen, hoewel reeds in 1715 bepaald was dat niemand na zijn ontslag uit den dienst der Compagnie een andere betrekking mocht vervullen dan die genoemd was in zijn bewijs van ontslag ¹⁾). Kolbe ²⁾ vermeldt ook dat er aan de Kaap „geleerde Hollanders en Duitschers werden aangetroffen” ³⁾. Wel is het waar

1) Theal, Hist. of S. Afr. II, blz. 36; I, 421.

2) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 52.

3) Onder „geleerd” heeft men hier te verstaan „instruct”, niet „savant”. Zie 't Ned. Wdb. op *geleerd*.

dat door dit alles de verandering van het Hollandsch niet voorkomen werd en evenmin terugkeer tot een vroegeren toestand werd teweeggebracht, maar er werd toch door bewerkt, dat onder gunstiger omstandigheden de taal der vreemdelingen haar invloed kon verliezen. In de 17de eeuw waren de kolonisten omgeven van Portugeesch sprekende slaven en van Hottentotten die een hun onbegrijpelijke taal spraken; die Hottentotten leerden echter in hoe langer hoe grooter aantal Hollandsch en droegen op die wijze bij om de getalsterkte der Hollandsch sprekende bevolking zeer aanzienlijk te vermeerderen. De staaltjes die Kolbe meedeelt van 't gebroken Hollandsch der Hottentotten geven een taal weer die, op ééne uitzondering na, zich niet onderscheidt van 't verbasterd Hollandsch dat wij kennen uit het manifest van 1737 (zie boven, blz. 13); ik behoef ze dus niet aan te halen ¹⁾. Die eene uitzondering, reeds vermeld en besproken door Dr. Viljoen ²⁾, is 't gebruik van 't suffix *-um* als uitgang van bijna alle werkwoordvormen. Of dit een Hottentottisme is dan wel een fout door Kolbe gemaakt ³⁾, kan ik niet beslissen. Men krijgt den in-

1) Men vindt ze bij Kolbe, Nauk. Besch. I, blz. 491, 501, 502, 520, 526, 527; II, 8, 11, 30, 66, 162.

2) Viljoen, Beitr. blz. 27.

3) Opmerkelijk is het dat ook een andere, vroegere waarnemer

druk dat hun taal een mengelmoes is dat, met uitzondering van dat suffix *-um*, volkomen gelijk is aan het onder invloed van 't Maleisch-Portugeesch ontstane „barmhertig” Duitsch der slaven; het eigenaardige inlasschen van *ja*, dat uit in Indië spelende romans aan iederen Hollander bekend is, komt ook bij hen voor ¹⁾. Gelijksortige oorzaken moeten in Indië en aan de Kaap overeenkomstige gevolgen hebben gehad. Ook in Indië zal in den eersten tijd van onze vestiging in die streken, toen een betrekkelijk klein aantal Hollanders tegenover een bevolking stond, die òf haar inlandsche talen òf het Maleisch-Portugeesch sprak, op dezelfde wijze bedreigd zijn met verbastering. Men mag onderstellen dat een onderzoek naar den toestand der gesproken Hollandsche taal in Nederlandsch-Indië gedurende de eerste helft der 17de eeuw tot dergelijke resultaten zal leiden als wij voor het Hollandsch in Afrika gedurende de laatste helft dier eeuw vonden. Zelfs schijnt mij de hypothese gewettigd dat *het*

dezelfde eigenaardigheid vermeldt. Aernout van Overbeke, deelt in zijn „Reysbeschrijving naar Oost-Indië” (Rymwerken, Amsterdam 1678, blz. 28) mede, dat de Hottentotten van den Gouverneur zeggen: „*altijdt sieckum*” en voegt er bij: „al wat sieck, quaet, knorrig, lelijck en al wat niet en deught, is al sieckum”. Hij hoorde 't dus ook achter adjectieven. Een spoor er van in de taal van heden heb ik nergens gevonden.

1) Kolbe, Nauk. Beschr. I, blz. 527: Die tovergoeds ja so bijtum; II, blz. 30: Die volk ja denkum ons beesten enz.

bestaan van een op overeenkomstige wijze verbasterd Hollandsch in Oost-Indië in rekening gebracht moet worden bij 't verklaren van de inderdaad buitengewoon snelle vervorming van onze taal in Afrika. Men vindt immers reeds bij Van Riebeeck onmiskenbare bewijzen van 't proces der taalverwording. ✓

Dat de lotgevallen onzer taal in de twee werelddeelen zoo verschillend waren, is gemakkelijk te verklaren uit de veel nauwere betrekking die bleef bestaan tusschen Indië en het moederland, dan tusschen Afrika en Nederland. Met onze Oost bestond ten allen tijde een levendig handelsverkeer en telken jare vertrokken beambten en kooplieden uit Holland naar Indië, die daar bijna nimmer vrijwillig tot het einde van hun leven bleven, maar nadat zij hun fortuin hadden gemaakt of hun tijd hadden uitgediend, in 't vaderland terugkeerden. Niets van dat alles gebeurde in Zuid-Afrika. Hier vormde zich een bevolking die meer en meer zich hechtte aan den grond waar hun vaders, grootvaders en overgrootvaders geboren waren; de herinnering aan 't Europeesche moederland werd hoe langer hoe flauwer. De Nederlanders gaven eerst in onze eeuw blijken van waarachtige belangstelling in onze taal- en stamverwanten in Zuid-Afrika, een belangstelling die tot enthousiasme steeg bij 't vernemen van de overwinningen der uit de Kaapkolonie geweken

boeren, doch eerst tot landverhuizing leidde toen 't bericht kwam dat in de nieuwe republieken veel geld viel te verdienen. Zoo werd in Zuid-Afrika een toestand bestendigd die in Indië van voorbijgaan-den aard was; wel bleef daar, een bewijs voor de juistheid der bovenstaande beschouwing, 't gevaar voor wijziging van 't Hollandsch bestaan, maar 't kwam er niet verder dan tot individueele taalver-vorming, die telkens teruggedrongen werd door de macht van het Nederlandsch. Het thans in Indië door kleurlingen gesproken Hollandsch doet dikwijls denken aan de taal der Afrikaners; men behoeft slechts een in Indië spelenden roman of een boek als Justus van Maurik's „Reisherinneringen van een Tótòk” in handen te nemen om door punten van overeenkomst te worden getroffen ¹⁾).

1) In de beide volgende hoofdstukken zal ik gelegenheid hebben dit nader aan te toonen. In een novelle van Mej. Junius, getiteld „Toetie” en opgenomen in het Januarinumner van „de Gids” voor 1899, spreekt de hoofdpersoon van het verhaal doorlopend zulk Indisch Hollandsch. Voorbeelden van zeer sterk met Maleische woorden vermengd Nederlandsch, waarin zelfs Maleisch 't hoofdbestanddeel is, vindt de lezer in twee schetsen voorkomend in het tijdschrift „Biang-Lala, Indisch Leeskabinet” (Batavia 1852, I, blz. 100 vlg. en 1853, I, blz. 290 vlg.).